

Arkivsaksnr. 24/127

<u>Sak</u>	<u>Utvalg</u>	<u>Dato</u>
007/24	Sametingsrådet – plenumsaker	23.01.2024-25.01.2024
012/24	Sametingets plenum	05.03.2024-08.03.2024
003/24	Nærings- og kulturkomiteen	20.02.2024-23.02.2024

Sannhet og forsoning - Næring

Saksfremlegg

Innledning

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport omtaler utviklingen av samiske næringer og hvordan fornorskingen har påvirket samiske næringer og leveveier negativt. Fornorskingen har ført til at samiske næringer ikke har hatt de samme utviklingsmulighetene som andre næringer i Norge. Fornorskingen har også ført til at enkeltpersoner i det samiske samfunnet har mistet sin tilknytning til samiske næringer, og dermed en viktig del av sin kultur. Eksempler på dette er samer som har mistet reinmerke og retten til å drive rein grunnet statlig politikk, reguleringer eller grensestenginger, og på grunn av tap av areal. Mange samer har blitt kasta på land fra fiskeriene etter torskekrise i 1989. Mange har mistet sin tilknytning til jordbruk grunnet en statlig politikk som har belønnet store bruk og satt større krav til effektivisering. Stengingen av Tanavassdraget gjør at laksetradisjoner ikke føres videre til neste generasjon samer, og at de står i fare for å miste en del av sin kultur. Samtidig dokumenterer kommisjonen hvordan statlige reguleringer og politikk bidratt til å begrense kulturutøvelsen til dem som er tilknyttet næringene i dag.

Utøvelse av samiske næringer henger tett sammen med bevaring av samisk språk og kultur. Det gir derfor ikke alltid mening å ha et skarpt skille mellom språk, næring og kultur, slik det ofte blir gjort i tradisjonell vestlig tenking. I vestlig tenking vil ofte bevaring av næring og arbeidsplasser først og fremst handle om å sikre bosetting, men å bevare og videreutvikle de samiske næringer på det samiske samfunnets egne premisser vil være helt sentralt også når man snakker om å bevare samisk språk og kultur. Næringer, eller levesett, er også viktige bærere av tradisjonell kunnskap og tilknytning til våre tradisjonelle områder på land og på sjøen.

For denne saken er rapportens kapittel 6-10 (Historisk kartlegging) og kapittel 20-23 (Reindriftens vilkår, Sjøsamisk fiske og fiskeripolitikk, Laksefisket i Tanavassdraget og Utmarksressursene) særlig relevante. Rapporten peker på at både bevisst og ubevisst fornorsking fremdeles påvirker samiske næringer negativt.

Samiske næringer har tradisjonelt vært, og er fremdeles, ofte naturbaserte. Samiske næringer er også tradisjonelt familiebaserte, spesielt innenfor reindrift. Dette gjør også at mye av næringsutøvelsen er stedbundet. Å opprettholde livskraftige samiske samfunn i de tradisjonelle områdene er derfor avgjørende for å sikre samiske næringer, og dermed også bevaring av blant annet samisk språk og kultur.

I kapittel 26 presenteres kommisjonens forslag til tiltak. Disse er sortert under fem pilarer, men samiske næringer har ikke en egen pilar. Tiltak for styrking av næringer er nevnt under flere av de andre pilarene. Et eksempel er styrking av kultur næringer under pilar 3: Kultur, men særlig pilar 4: Forebygging av konflikter nevner flere tiltak for styrking av samiske næringer. Først og fremst gjelder dette tiltak for reindrift og samisk fiskerinæring, men også samisk utmarksnæring er nevnt her.

Kommisjonens rapport berører i liten grad hvordan fornorskingen og kolonialiseringen har påvirket øvrig samisk næringsliv. Samiske leveveier har typisk vært preget av at man livberger seg ved å kombinere ulike aktiviteter gjennom året. Øvrige samiske næringsveier enn reindrift, fiskeri og utmarksnæringer er i liten grad nevnt i rapporten. En viktig samisk tradisjonsnæring som duodji blir ikke viet stor plass i rapporten. Det beskrives heller ikke hvordan fornorskingen påvirker de reelle utviklingsmulighetene til øvrig samisk næringsliv, som for eksempel samisk reiseliv.

Et sentralt poeng i kommisjonens rapport er at man fra storsamfunnets side gjennom historien har sett på de samiske områdene som utnyttet og har ønsket å bruke områdene til å skaffe ressurser og inntekter til storsamfunnet. Ressursutnyttelsen i de samiske områdene har også blitt rettfærdiggjort som en del av nasjonsbyggingen og/eller på bakgrunn av sikkerhetspolitiske hensyn. Dette vises blant annet som jordbrukskolonialisme og gruvedrift i samiske områder.

Hovedfokuset fra storsamfunnets side har vært å ta ressurser ut av de samiske områdene. I den grad storsamfunnet har tatt initiativ til utvikling av områdene har det skjedd på storsamfunnets premisser, ikke det samiske samfunnets premisser. At inntekter og ressurser gjennom historien har blitt flyttet ut av de samiske områdene, gjør også at ressursgrunnlaget og tilgjengelig kapital i de samiske områdene er mye lavere enn det burde vært.

FNs erklæring om urfolks rettigheter artikler 3, 8, 10, 11, 20, 25, 26, 27, 28 og 36 er særlig relevante for denne saken.

Reindrift

Den samiske reindriften i Norge er under press. Ulike former for arealinngrep og offentlig forvaltning har ført til at rammevilkårene for reindriftnæringen over tid har blitt dårligere, og den samlede belastningen på samisk reindrift er altfor stor. I noen områder er presset mot reindriften så høyt at det truer grunnlaget for samisk reindrift. Dette kan også få negative følger for språk og kultur fordi denne næringen er en viktig arena for bruk av samiske språk og for kulturutøvelse. Arealinngrepene og tiltakene hver for seg og i sum, har en fornorskende effekt, noe som også er tatt opp i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.

Kommisjonen viser til hvordan fellelappeloven av 1883, tilleggslappeloven av 1897 og reindriftsloven av 1933 alle bidro til å begrense reindriftsamenes arealbruk. Lappekommisjonen av 1889 kom i 1897 med en innstilling som

la premissene for reindrifftsloven av 1933. Her ble det gjort klart at reindrifta skulle ha «mindst mulig Adgang til at virke som Hemske paa Jordbruget»³. Reindrifftsloven kom i en tid da jordbruket var en svært viktig næringsvei, langs kysten, ofte i kombinasjon med fiske. Primærnæringen sto for hele 41 prosent av sysselsettingen i 1930, og var avgjørende for bosetting og livsvilkår over hele landet. Jordbruket var en næring i vekst i mellomkrigstida, det var en livsform som gjennom århundrer hadde vært det økonomiske og kulturelle fundamentet for svært mange av landets innbyggere⁴. Loven satte blant annet klare rammer for hvor og når reindrift kunne foregå. Loven ga anledning til å fastsette høyeste reinantall og foreta reintelling hvis lappefogden fant det nødvendig.

På begynnelsen av 1970-tallet ble det av stadig flere påpekt at inntektene i reindrifftsnaeringen var gjennomgående lave, og det ble fremmet flere forslag til hvordan lønnsomheten i naeringen kunne økes. Mens bønder og fiskere i flere tiår hadde hatt hovedavtaler for å sikre lønnsomhet og sosial utjevning, sto reindrifftsamene helt utenfor de korporative kanaler. Statlige myndigheter oppfattet dette som et problem, fordi reineierne var den siste «yrkesgruppe» innen primærnæringene som ikke hadde formalisert sitt forhold til staten i form av et eget økonomisk avtaleverk.⁵

Med opprettelsen av Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi / Norske Reindrifftsamers Landsforbund (NBR/NRL) i 1947 ble det tettere kontakt og samarbeid med myndighetene. Nye støtteordninger kom på plass. En årlig næringsavtale, den såkalte reindrifftsavtalen, mellom reindrifften og staten ble vedtatt i 1976.⁶

Hovedmålsettingen bak reindrifftsloven av 1978 og avtaleverket var at reineierne skulle betraktes og behandles som kjøttprodusenter, og at salg av kjøtt skulle frembringe vekst i naeringen og for den enkelte reineier. Dette målet skulle oppnås gjennom å regulere antall utøvere og driftsformer samt «forskning og veiledning».⁷ I ettertid har forskning dokumentert hvordan lov- og avtaleverk fikk destruktive konsekvenser for reindrifftsamiske organisasjonsformer, sedvaner og kunnskapstradisjoner, først og fremst i Finnmark/Finmarkku.⁸ Helt frem til 1978 bygde lovgivningen på at jordbrukets interesser skulle prioriteres, og at reindrifften var «en historisk Overlevering, der ikke i ringe Grad virker som Hemske paa Udviklingen», slik Lappekommissjonen formulerte det i 1897.⁹

Ifølge Sametingsmelding om reindrift av 2016 har reindrifftsnaeringa over lang tid vist seg å være en tilpasningsdyktig næring, som er godt rustet til å takle uforutsigbarheten som naturens svingninger skaper. Dette er en usikkerhetsfaktor som er naturlig for reindrifftsutøverne og som man håndterer gjennom god kunnskap om reinens natur og landskapet som er opparbeidet over generasjoner. I nyere tid er stadige inngrep i beiteområdene, politiske svingninger og stadige endringer i rammebetingelser nye usikkerhetsfaktorer, som naeringa i stor grad hittil ikke er gitt mulighet å påvirke. Dette gjør reindrifftsnaeringa mindre robust enn tidligere. Klimaendringer, mengden og antall inngrep i beiteområdene fører til store utfordringer og mer arbeid for reinbeitedistriktene. Sametingsrådet viser også til plenumssak fra 2023 om Klimaendringer i Sápmi.¹⁰

Den største trusselen mot reindrifften og dens bærekraft er tap av beitearealer, ifølge flere studier gjort av forskere ved Sveriges Lantbruksuniversitet. Om lag 89 % av samiske reinbeiteområder ligger innen 5 km fra fysiske inngrep slik som bygninger, anlegg og annen infrastruktur. Det er ulike former for inngrep som skaper disse belastningene. Direkte inngrep i reindriffts beitearealer – for eksempel utbygging av veier, kraftlinjer, boliger, fritidshus, og vindkraftverk – medfører ofte også indirekte virkninger som kan være utfordrende å forutse.¹¹

Inngrep i reindriffts naturgrunnlag i form av arealbeslag innebærer blant annet redusert tilgang på beite, kalvingsplasser og sperring av flytteleier. Spørsmålet om beitetilgang har flere aspekter. På den ene siden er tilgangen bestemt av klimatiske forhold som vind, nedbør og temperatur. Kommisjonen skriver videre: «Vel så viktig er den reduksjonen i lavbeite og tilgjengelig areal som ulike typer infrastruktur og problemskapende driftsformer med gjerdebygging, intern konkurranse og høyt reintall har ført til.»¹²

Infrastruktur innebærer mange typer inngrep i form av kraftutbygging, militær båndlegging, gruvedrift og utbygging av infrastruktur som veier, jernbaner og kraftlinjer. I tillegg kommer en stadig større utbygging av hytter, fritidsanlegg og rekreasjonsområder, ofte i sammenheng med et ekspanderende reiseliv. Konsekvensene er fragmentering av sammenhengende beiteområder, fordi reinen holder seg unna og dermed mister tilgangen på viktige arealer.¹³ Det er i denne sammenheng verdt å merke seg at hyttebygging i dagens samfunn fører til store

areal tap grunnet kravene til dagens befolkning om vei, strøm, vann og avløp til sine fritidsboliger. Andre virkninger som er vanskelige å måle, er den økte menneskelige aktiviteten som følger utbygginger, der lettere adkomst medfører økt menneskelig aktivitet i reindriftsområdene.

Tap av tilgjengelige arealer for reindriften må sees på i en større sammenheng for å få oversikt over den totale belastningen på reindriften. Enkelte områder og distrikter er mer påvirket og berørt enn andre. Arealinngrep som påvirker reindriften skjer oftere, hurtigere enn tidligere og fra flere ulike aktører, noen ganger også flere samtidig. Det er viktig å se på den samlede belastningen for enkeltområder, få en total oversikt over de ulike belastningene og se på belastningen og konsekvensene dette har på enkeltpersoner i reindriftsnæringen. Den samlede belastningen på reindriftsnæringen påvirker utøvernes fysiske og psykiske helse negativt. Areal tap fører til begrensede muligheter for kulturutøvelse, i verste fall kan dette føre til at selve grunnlaget for å drive reindrift, i visse områder forsvinner helt.

Klimaendringene er i dag svært merkbare i form av skiftende værforhold, mye nedbør og lengre barmarksperioder som skaper driftsmessige utfordringer for reindrifta. Klimaforskere mener at vintre med slike skiftende værforhold vil inntreffe oftere i fremtiden. Deres beregninger viser at mildværsperiodene om vintrene vil bli mer intense og kraftigere i fremtiden. Selv om vi av og til kan få normale vintre med kaldt vintervær, så vil flere av vintrene i fremtiden være preget av mildvær som skaper utfordringer. Det meste tyder på at vi må tilpasse oss et klima med mer mildvær om vinteren.

Klimaendringene medfører at reindriftsnæringen opplever ekstremvær i økende grad. I 2017 opplevde store deler av næringen låste beiter, med is på snø som vedvarte til slutten av våren. Senhøsten 2019 og vinteren/våren 2020 var beiteområdene igjen dekket av store snømengder. Regnvær førte til nedsette beiter og svært vanskelige beiteforhold. Situasjonen ble betegnet som en beitekrise og i rapporten «Gjennomgang av beitekrisen i reindriften 2020»¹⁴ er krisen beskrevet å være langt større en tidligere beitekriser, både i varighet og omfang. For å berge flokkene måtte mange tilleggsføre, flytte tidligere til sommerbeiteområder eller til alternative beiter, gjete mer intensivt og/eller transportere utmattet rein til andre områder. Reindriften ble vinteren 2022 på nytt rammet av beitekrise. Låste beiter, som skyldtes et islag ned mot bakken og store snømengder gjorde det vanskelig for reinen å finne mat. Utviklingen av beitekrisen gikk i negativ retning gjennom vinteren, og krisen omfattet store områder i Finnmark, Troms og Nordland. I tillegg har man den fysiske og psykiske påvirkningen i form av mye ekstraarbeid og bekymringer for økte utgifter, tap av dyr og hvordan dette kan påvirke den tradisjonelle reindriften.

Sametinget har erfart at reindriftsutøvere har vært rammet både av vanskelige klimatiske forhold, store økonomiske utfordringer og stor arbeidsbelastning. Konsekvensene av dette rammer enkeltindivider, familier og samfunn på flere måter. Dette har medført store bekymringer og påkjenninger, både fysisk og psykisk, for utøverne og deres familier. Man har opplevd at kommunale helsetjenester har varslet om at de fysiske og psykiske påkjenninger i driften er en stor trussel for helsetilstanden til den enkelte reindriftsutøver, men også en helsetrussel for hele familien, der særlig barn rammes.

Det drives tamreindrift i Norge fra Hedmark i sør og nordover. Hvert område har sin historie og beretninger om fornorskning og urett begått av norske myndigheter. Dette kommer frem i høringsuttalelsene som Sametinget har mottatt i forbindelse med behandlingen av foreliggende plenumssak.

I høringsuttalelsen fra Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) fremgår det blant annet at NRL deler kommisjonens konklusjoner om at arealinngrep og offentlig forvaltning har bidratt til at rammevilkårene for reindriftsnæringen over tid har blitt dårligere, og hvor det sterke presset mot reindriften truer grunnlaget for den samiske reindriften. Dersom reindriften som en spesifikk samisk næring og urfolksnæring svekkes, vil vi samtidig miste en sentral arena for ivaretagelsen av den samiske kulturen og språket. Å rive bena under reindriften som en tradisjonell urfolksnæring, vil føre til at viktige kulturkunnskaper og kulturutøvelse blir borte. Ifølge NRL sammenfatter kommisjonen dette på en god måte når de uttaler at «... arealinngrepene i reinbeitedistriktene presser folk ut av det kulturelle fellesskapet som reindriften utgjør, og reduserer mulighetene for å holde ved like samiske tradisjonelle ferdigheter». At statlige overgrep har gitt store utslag for samer og reindrift, har ifølge NRL vært særlig merkbart for den sørsamiske reindriften. I disse områdene har reieiere gjennom flere generasjoner sittet i rettsak etter rettsak for å bevise reindriftens eksisterende rettigheter. I de fleste sakene har reindriften

gått ut som den tapende part, og blitt pålagt store økonomiske byrder i form av saksomkostninger og erstatninger som har ført til at flere reineiere har måttet gi opp sin drift. Dette vitner om at reindriftutøvernes rettsikkerhet opp gjennom historien har vært mer eller mindre fraværende. NRL støtter også forslaget om å foreta en gjennomgang av reindriften arealsituasjon og hvilken betydning nedbyggingen av arealene har for den samiske kulturen, sett i lys av statens folkerettslige forpliktelser¹⁵.

I høringsuttalelsen fra Várdoáiki samiske senter gis det blant annet en beskrivelse av reindriften historie i det markasamiske området. Både reindrift, jordbruk, utmarksbruk og fiskerier har til sammen utgjort den samiske økonomien for de samiske husholdene i Nordre Nordland og Sør-Troms. Sentralt i denne næringskombinasjonen sto reindriften og sytingsreinholdet, hvor fastboende hadde et betydelig antall sytingsrein hovedsakelig i de grenseoverskridende reinflokkene, som hadde sommerbeite på norsk side av Kjølén. I høringsuttalelsen trekkes frem at den statlige reguleringen av det grenseoverskridende samiske fellesskapet og samfunnet utover 1900-tallet skulle få store konsekvenser for tradisjonell næringsutøvelse og mellommenneskelige relasjoner og praksiser. Statlige reguleringer av den grenseoverskridende reindriften fikk store negative virkninger for både den fastboende markasamiske befolkningen og det grenseoverskridende tornesamsamiske reindriftssamfunnet. En regulering som kom til å fortrenge den samiske reindriften i Sør-Troms og Nordre Nordland var Felleslappeloven av 1883. Felleslappeloven var en felles lov for Norge og Sverige som omhandlet reindriften sør for Finnmark. Bofaste markasamer hadde sytingsrein i stasjonære flokker med helårsbeite i Nordre Nordland og Sør-Troms, men hovedsakelig var sytingsreinholdet sentralt i grenseoverskridende reinflokker. Denne tradisjonelle næringsveien skulle imidlertid opphøre da statlige reguleringer av den grenseoverskridende reindriften ble et faktum på begynnelsen av 1900-tallet. Felleslappeloven ble forlenget i 1908, noe som medførte at man fikk et forbud mot sytingsreinholdet blant fastboende markasamer. I denne sammenheng kan det tenkes at dette vanskeligjorde reindriften for de små reindriften utøverne, som var helt avhengig av sytingsrein for at flokken skulle være drivverdig. Sytingsreinholdet var svært sentralt for den markasamiske kombinasjonen, hvor 23-30 % av en reinflokk i flere tilfeller var sytingsrein til fastboende markasamer. Dette illustrerer hvor inngripende det var at sytingsreinholdet opphørte, og hvor vesentlig dette samarbeidet var for både reindriften husholdene og den fastboende markasamiske befolkningen¹⁶.

Vuodnabat Sijdda/Hellmobotn grunneierlag sier i sin uttalelse at de kjenner seg igjen i det som kommer frem i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. De har i sitt innspill særlig nevnt den lulesamisk reindriften i området, og hvordan de led som følge av etterkrigsvirkningene med beskyldninger om landssvik og tap av reinflokkene.¹⁷

Ifølge uttalelse fra privatpersonen Hugo Kalstad har det i mange hundre år har det vært drevet reindrift i det lulesamiske området på norsk side. Han skriver at denne reindriften ble motarbeidet av Lappevesenet. Noe av dette er kommet frem i rapporten til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Dødsstøtet for den lulesamiske reindriften i Norge kom med andre verdenskrig. Mange måtte flykte til Sverige på grunn av at de eller deres slektninger var involvert i losvirksomhet. Av reinen som var igjen på fjellet ble mesteparten skutt av tyskerne. Etter krigen hadde de dermed ikke noe rein igjen å starte opp med. Flere av lulesamene som er rettighetshavere til reindriften området har søkt om å få starte med rein i området i perioden 1960-2000. Det har ikke reindriften myndighetene gått med på. I utredningen til Samerettsutvalget II (SRU II) er reindriften i det lulesamiske området på norsk side grundig beskrevet. SRU II drøfter i sin innstilling reindriften rettslige stilling. De viser til avsagte høyesterettsavgjørelser og konkluderer med at «reindriften samene gjennom alders tids bruk hadde ervervet en rettsbeskyttet privatrettslig rettighet uavhengig av gjeldende lovgivning». Dette er vel i dag anerkjent rettsoppfatning, spør Kalstad. Ifølge uttalelsen fra Kalstad kan det dermed konkluderes med at lulesamene som har drevet med reindrift i det lulesamiske området i Norge har gjennom alder tids bruk ervervet seg en privatrettslig rettighet til å drive med reindrift i dette området, selv om ikke dagens reindriften lovgivning tillater det. Dette gjelder også etterkommere etter de som har hatt denne rettighet. Kalstad foreslår blant annet at det opprettes to siidaandeler i gamle Hellemo forbeholdt de lulesamiske rettighetsinnehaverne til dette området. Det foreslås også at hvis det av en eller annen grunn åpnes opp for nyetablering i Stájggo/Hábmer reinbeitedistrikt må det forbeholdes de lulesamene som er rettighetsinnehavere til området.¹⁸

I høringsuttalelsen fra Norrös, skoltlesamisk forening, sies det at beskrivelsen av historiske fakta i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport er mangelfull. Norrös viser til Sør-Varanger, der det historisk har vært to skoltlesamiske siit. Den vestligste grensen for Skoltelandet gikk på østsiden av Bugøyfjord. Bugøyfjord er kjent for

å være ei samisk bygd tusener av år tilbake i tid. I en periode var det et av de største handelsteder i Finnmark. Her bodde det og bor fremdeles reindriftssamer. Videre sier ikke rapporten noe om hvilke konsekvenser industrialiseringen i Sør-Varanger hadde på hverken reindriftssamene eller på skoltesamene. Det er en stor mangel og gir et mangelfullt bilde av kommunen.¹⁹

I høringsinnspill fra Samisk Råd i Sør-Varanger fremheves det at Sør-Varanger kommune omfatter det samiske bosettingsområdet og har grenser til Finland og Russland. Riksgrensene har vekslet mellom de 3 landene etter at den siste grensen for nasjonalstaten Norge ble trukket i 1826. De skoltesamiske siidaene ble da splittet mellom nasjonalstatene og det fikk sterk negativ påvirkning på hele det reindriftssamiske området i nord. Begge disse nabolandene har vært oppfattet som en trussel mot Norge, og dermed hatt nasjonal påvirkning på hvordan naboskapet har vært praktisert og hvordan staten Norge har arbeidet med å sikre sine grenser.²⁰

Tana og Varanger Museumssiida skriver i sin uttalelse at reindrift er en kulturspesifikk samisk næring, og at samer har lange tradisjoner med organisering og utøvelse av reindriften²¹. En rekke lover, konvensjoner og forordninger har regulert reindriften siden 1800-tallet, og fra 1970-tallet har det vært næringslov som har regulert arealbruk, organisering og drift. Endring i forvaltning av reindriftsnæringen, har også fratatt reineierne den opparbeidede medbestemmelsen gjennom ulike styrever, råd og utvalg. Disse endringene, som i liten grad kommer frem som forskrifter, har heller ikke vært til gunst for reindriften. Forholdene har ofte dreid seg om hva som er fordel for jordbruket. Det er heller ikke likeverdige vilkår i forvaltningen, og der endringer i lovverket og forvaltning ikke følges opp av kunnskaps- og kapasitetsoppbygging. Det er ulikheter i dimensjonering i forvaltningen, som må rettes opp.

Svahken Sijte beskriver i sitt hørings svar en tillitskrise til dagens reindriftsforvaltning under Landbruks- og matdepartementet. De foreslår at det bør opprettes et eget samisk departement, og at forvaltningsrolle underlagt Sametinget må utredes. Som et alternativ skisserer de at forvaltningsansvaret og årlige forhandlinger om reindriftsavtalen kan flyttet til Kulturdepartementet i påvente av nytt departement. «Vi mener at det er et strukturelt problem når urett og undertrykkelse er påvist over så lang tid mot det samiske folk. Når det gjelder samisk tamreindrift så har det blitt styrt og forvaltet av Landbruksdepartementet av hensyn til jordbrukets interesser, og det gjenspeiles i lovverk, som eksempelvis reindriftsloven.» og «Selv om jordbruket og reindriften har noen felles problemstillinger, eksempelvis tap av matjord, tap av beiteland og tap til rovdyr, så har reindriften spesielle behov som ikke nødvendigvis sammenfaller med jordbruket. For å unngå interessekonflikt i samme departement, bør derfor ansvaret for jordbruk og reindrift skilles ad.»²²

Johannes Utsi skriver at «fortsatt pågår i reinbeitedistrikt 7 Rakkonjarga. Fornorskning er et begrep som også innbefatter at reindriftsnæringen forandres fra en tradisjonell samisk næring til å tilpasses en norsk tenkemåte.» Videre beskriver han interne konflikter og flertallets maktbruk over mindretallet i distriktet. Utsi peker på flere tiltak for å løse opp i konfliktene: blant annet å få slutt på slaktning av umerkede kalver uten å gjennomføre eieridentifisering og at alle reineiere må få reell innflytelse i beslutninger som påvirker bruk av reindriftsområdene.²³

Fosen-saken behandles i plenumssak om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Rovvilt

I tidligere tider ble forholdet til rovdyr regulert gjennom intensiv gjeting og utstrakt jakt. Vern av rovdyr har nå skapt en svært annerledes situasjon.²⁴ Reindriftsnæringen og sauenæringen har i dag store utfordringer med tap av beitedyr til rovdyr. Rovdyrbestandene er for store, noe som fører til store tap av beitedyr og psykiske belastninger for utøverne. Mange reineiere har så store tap at det ikke er kalver nok til å opprettholde bestanden på et forsvarlig nivå. De store rovdyrtapene har ført til at mange saueholdere har valgt å slutte. Når livsgrunnlaget for beitenæringene blir borte så vil dette også true bevaring og utvikling av samisk språk og kultur. Bestandsmålene må tas opp til ny vurdering og det må fastsettes nye bestandsmål som er lavere enn dagens mål.

Beitnæringene har liten tillit til forskningen og dagens rovviltforvaltning. Ut fra egne erfaringer, observasjoner og kunnskap, beskriver næringene et rovdyrtrykk og tapstall som er større enn det som forskningen og forvaltningen

presenterer. Den forskningsbaserte kunnskapen må utvides og suppleres med erfaringsbasert, tradisjonell kunnskap om beitenæringene og rovvilt. Denne kunnskapen må samles inn og systematiseres slik at den kan være med å danne grunnlaget for fremtidig rovviltforvaltning

Regjeringens rovdyrpolitikk bygger blant annet på Bernkonvensjonen. Det er ikke bare Bernkonvensjonen som har betydning i rovviltpolitikken og rovviltforvaltningen, men også folkerettslige bestemmelser om urfolksrett. Disse bestemmelsene må innarbeides i rovviltpolitikken og rovviltforvaltningen.

Nødvergebestemmelsen i naturmangfoldloven fremstår i dag som innskrenkende og det er vanskelig for beitebrukerne å tolke hva bestemmelsen innebærer når det gjelder muligheten til å utøve nødverge. Nødvergebestemmelsen må utvides og bli mer tydelig når det gjelder muligheten til å avlive vilt i forbindelse med angrep på beitedyr.

Dokumentasjon av tap er en av de største utfordringene i rovviltforvaltningen. Dette gjelder spesielt i reindriftsnæringen der flokken ofte går spredt og er ute hele året. Når kadaveret er funnet er det som oftest gått så lang tid at det er vanskelig å dokumentere at det faktisk er rovvilt som har drept reinen. Tap forårsaket av ørn oppleves som spesielt vanskelig å dokumentere da reinkalvene som ørna tar bringes til områder som ikke er tilgjengelig for beiteutøvere. Innrapportering av rovvilttap må bli bedre slik at en større andel av tapene kan bli dokumentert.

Saueholdere og reindriftsutøvere opplever at det er vanskelig å få fellingstillatelse på rovdyr som gjør skade på beitedyr. Ved søknader om skadefelling får reindriftsutøvere som oftest tilbakemelding om at forebyggende tiltak, slik som overvåking, gjeting, kalving i hegn, m.m. må prøves ut først. Det erfarer også at behandling av søknader om skadefelling tar for lang tid. Det oppleves spesielt vanskelig å få fellingstillatelse på kongeørn, da bestemmelsen i rovviltforskriften sier at tillatelse til felling kan gis forutsatt at felling kan rettes mot bestemte individer. I praksis betyr det at man må kunne peke ut akkurat den ørna som gjør skade, noe som i de fleste tilfeller oppleves som vanskelig eller umulig. Det må bli enklere å få innvilget fellingstillatelse på rovdyr som gjør skade på beitedyr og det må være kort saksbehandlingstid.

Sjøsamisk fiske og fiskeripolitikk

Muligheten for å kunne høste av havet har alltid hatt stor betydning for befolkningen i de samiske områdene. I uminnelige tider har fisk, sjøpattedyr, sjøfugler, skjell, alger og andre marine ressurser utgjort livsviktige bestanddeler i den samiske naturalhusholdningen. De fornybare naturgodene – som gjerne har blitt videreforedlet for å kunne inngå i produksjon av klær, redskaper, isolasjon, pynt, dyrefôr, agn, gjødsel, transportmidler eller næringsmidler til humant konsum – har gjennom alle epoker i samisk historie hatt noe å si for våre muligheter til å skaffe oss varer og tjenester, samt vår evne til å betale skatt. Kontakten med livet i – og ressursene fra – havet har dessuten innvirkning på språket, mytene og verdensanskuelsen, og bidratt til å forme den samiske kulturen til det den er i dag, og forhåpentligvis også i framtiden.

Kystfiskeutvalget (NOU: 2008:5) pekte på at det er en stor fare for at sjøsamisk kultur vil forsvinne hvis den nåværende nasjonale lovgivning med fiskeriregulering fortsetter uendret. Levedyktige sjøsamiske bosetninger med et materielt kulturgrunnlag er en forutsetning for videreføring av sjøsamisk kultur. Spørsmålet som ble reist i forbindelse med utvalgets arbeid er kanskje enda mer aktuelt nå enn 16 år siden; er klokken fem på tolv eller fem over tolv, for den sjøsamiske kulturen?

Kommisjonen har, i tillegg til å granske fornorskingspolitikkenes konsekvenser for sjøsamisk fiske, også sett nærmere på noen av de mange fiskeripolitiske tiltak som i sum kom til å forsterke effekten av fornorskingspolitikken, lenge etter at denne formelt var avsluttet. Sentralt her er fritt-hav-doktrinen som en motsats til hvordan man i mange av fjordene i samiske områder mente at man skulle dele de lokale fiskefeltene mellom seg. Ideen om havet som en fri ressursallmenning, som utviklet seg i første halvdel av forrige århundre, gjør seg fortsatt gjeldende som utgangspunkt for den nasjonale forvaltningen. Imidlertid har det frie fisket, av hensyn til bestandene, blitt erstattet av tilgangsbegrensninger, først og fremst i form av kvoter, i stadig flere av fiskeriene. Foruten Kystfiskeordningen, som i 2024 utgjør litt over én prosent av torskekvotene nord for 62°N, har man ved lukkingen av fisket ikke tatt særskilt hensyn til hverken samisk rettsoppfatning eller det materielle grunnlaget for samisk kultur. I folkemøtene som Kystfiskeutvalget holdt rundt om i Finnmark var det mye sinne og

frustrasjon å spore knyttet til disse forhold, noe en også finner igjen i svarene i Sametingets egen høring av kommisjonens rapport. Sinnet over den urett som er påført befolkningen i de sjøsamiske områdene gjennom nasjonale fiskerireguleringer, samt de konflikter som stadig oppstår på grunn av en manglende avklaring omkring samiske rettighetsforhold knyttet til bruken av sjøarealer og marine ressurser, danner utgangspunktet for at kommisjonen, som konfliktforebyggende tiltak, har oppfordret til en oppfølging av forslagene til både Samerettsutvalget II (NOU 2007: 13) og Kystfiskeutvalget (NOU 2008: 5).²⁵ En ytterligere vurdering av dette er også gjort under tiltak 4.4 i sak Sannhet og forsoning - pilar 4: Forebygging av konflikter. Sametingsrådet støtter kommisjonen, og mener i tillegg at Stortinget, med utgangspunkt i Norges folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk, bør be Regjeringen utrede den samiske retten til utnyttelse av de marine ressursene i hele det tradisjonelt samiske bosettingsområdet.

For store deler av de gamle samiske bosettingsområdene begynte prosessene som førte til assimilering og oppgivelse av egen kultur, lenge før fornorskningen ble vedtatt som en politisk målsetning. Koloniseringen av de nordligste kystområdene i Norge, hvor det til da bare hadde bodd samer, startet trolig på 12-1300-tallet da hanseatene med sete i Bergen kom inn i Nord-Norgehandelen. Strømmen av folk til fiskeværerne i lengst nord på 1400- og 1500-tallet fikk på ulike måter betydning for den samiske marine ressursutnyttelsen. Misjoneringen og kristningen av samene, som tiltok i styrke utover 1700-tallet, kan både sees i sammenheng med endringer i den samiske kulturens tilknytning til naturen, men også som et verktøy for å sikre territoriell suverenitet over de gamle samiske bruksområdene.

Samer har drevet med bruk av sjøarealene svært lenge, men den første utfyllende skriftlige kilden vi har, er Ottars beretning til kong Alfred av England, fra slutten av 800-tallet. En gang seilte han nordover fra Sør-Troms og helt inn i Hvitehavet, men: "... før det hadde han ikke støtt på noe bebygd land siden han dro fra sitt eget hjem, men hele veien var det ubebygd land på styrbord side - unntatt fiskere og fuglefangere og jegere, og de var alle samer". Lappekodisillen av 1751 gir også et bilde av samenes fiskeri – der beskrevet som rettigheter til fiske for svenske reindriftssamer. Ut fra at svenske samer ble tilkjent rett til sjøfiske, er det rimelig å tro at sjøsamene og andre innbyggere i Nord-Norge, også antas ha hatt en slik rett på den tiden. Kirsti Strøm Bull skriver «Sesongfiskere (Nordfarere), skulle ikke ha adgang til de beste fiskeværene. I 1702 ble disse henvist til å holde seg på utøyene vest for Vardø. Nordfarerne skulle heller ikke fiske på de lokale fiskeplasser og ikke inne på fjordene. Enda viktigere er likevel paragraf 6 i jordinndelingsresolusjonen for Finnmark fra 1775, gitt av kongen i København. Den inneholdt også en formalisering av finnmarkingenes førsterett til å drive fiske – helt ned på bygdelagsnivå.»

Sjølaksefiske med faststående redskaper har vært en viktig del av den sjøsamiske kulturen fra midten av 1800-tallet. Skoltasamene drev allerede på 1700-tallet et omfattende sjølaksefiske med dragnet og faststående redskaper. Eneretten til dette fisket ble stadfestet i konvensjonen mellom Norge og Russland i 1834. Nyvinningene som kilenot og krokarn på slutten av 1800-tallet skapte nye inntektsmuligheter og var derfor en viktig næring for sjøsamene. Pomorhandelens bortfall ved inngangen i det forrige århundret, førte til at sjøsamene ble mer avhengig av «nessekongene», de satte seg i gjeld og mistet en viktig del av den økonomiske handlefrihet som de tidligere hadde hatt. 27

I sum viser kommisjonen til at fornorskningspolitikken som staten har ført i fiskeriene har ført til negative konsekvenser for synlighet av språk i den sjøsamiske befolkningen og deres mulighet til å ivareta sin samiske livsform med tilhørende kunnskaper, språk og ferdigheter. Herunder beskrives viktige fiskeripolitiske vedtak og prosesser som har forsterket fornorskningen av samisk marin ressursutnyttelse. Historievitenskapelige arbeider de siste 25 årene har snudd opp ned på forestillingene om samisk tilstedeværelse, bosetting og bruk av marine ressurser, særlig i Salten, Lofoten og Vesterålen. Dette peker i retning av at samisk bosetting og marin ressursbruk også bør granskes med nytt blikk i områder som Helgeland, Trøndelag og Nordmøre.

En sentralisert fiskeripolitikk i etterkrigstiden var basert på en industrimodell som favoriserte byene og større fiskevær. Nord-Norgeplanen av 1951 og etableringen av Findus i Hammerfest året etter var uttrykk for slike målsettinger. Med et slikt utgangspunkt var det lite rom for fjordfiskernes interesser, noe som ga negative konsekvenser for bosetting i sjøsamiske områder.²⁸ Fra 1930-tallet invaderte en tilreisende fiskeflåte med snurrevad fjordene i Finnmark, som følge av en fiskeripolitikk fra århundreskiftet som tillot «fritt hav». Lokale fiskere krevde fredning av fjordene og utover på 1950-tallet økte motstanden fra sjøsamisk hold. De store sildeforekomstene trakk til seg sildenoftbåter fra hele kysten. Dette var et kapitalkrevende fiske som krevde langt

større investeringer enn det fisket sjarkflåten i fjordene drev.²⁹ Fredningen kom etter hvert, men for sent for flere områder, som igjen medførte et redusert ressursgrunnlag for sjøsamisk fiske.

Fiskarlaget, som ble etablert i 1926, fikk en sterk allianse til statlige myndigheter når Fiskeridepartementet ble etablert i 1946. Kommisjonen viser til at det i Fiskarlagets vedtekter stod følgende; «Fiskarlaget skal være myndighetenes fremste premissleverandør og samarbeidspartner i utformingen av norsk fiskeripolitikk».³⁰ Det var kun Fiskarlaget som hadde lokallag i Finnmark, inntil 1980-tallet. Og det var stadige protester mot den korporative styringen, da det viste seg at trålflåten vant stadige kamper fremfor lokal motstand og krav om fredning av fjordene. I ett tilfelle gikk det så langt at to fiskere fra Billefjorden ble ekskludert fra Fiskerlaget for sine protester og de svarte med å stevne Fiskarlaget for dette.³¹

Kvotereguleringer og tiltak der en betydelig del av den minste flåtegruppen ble kastet på land, som følge av kollaps i torskefiskeriene i 1990, hadde stor betydning for ytterlig fornorskning av fiskeriene. Dette bidro til at en betydelig andel av fiskere i samiske områder ble hindret i å utøve sin tradisjonelle næring. Kommisjonsrapporten viser blant annet at det i 1990 ble innført et kvotesystem, der kvotene ble knyttet til båten og forutsatte at man hadde fisket et visst volum torsk i ett av de siste tre årene. Det viste seg raskt at dette volumkravet først og fremst rammet de sjøsamiske fiskerne og sjarkflåten.³²

Fra nyere tid viser rapporten i større grad til arealkonflikter, gjerne knyttet til oppdrettsvirksomhet, som kjerne til konflikt med sjøsamisk fiskeri. Der statens ansvar i å sikre samisk kulturutøvelse i mange sammenhenger er oversett til fordel for å oppnå økonomisk vinning og vekst. Kommisjonen har foretatt en helhetlig og systematisk gjennomgang av virkningene av den nasjonale fiskeripolitikken som har vært ført uten forankring i hensynet til samiske interesser, bruk eller rettigheter. Imidlertid virker det rimelig å anta at det en del kunnskap om tidligere tiders samisk marine ressursutnyttelse og øvrige kulturelle kjennetrekke i områdene mellom Salten og Vestlandet, som har vært utilgjengelig for kommisjonen, vil kunne forbli i historiens mørke om det ikke foretas en mer målrettet granskning av de mulige kildene og hva vi faktisk ikke vet om de deler av den samiske fortiden som knytter seg til bruken av marine ressurser.

Både Mearrasiidas og Fjordfiskerinemndas hørings svar oppfordrer til oppfølging av Kystfiskeutvalget og Samerettsutvalget II³³. Mearrasiida peker på at de uavklarte rettssituasjonene for sjøsamene får konsekvenser når presset på sjøarealene øker.³⁴ Bivdu er også klar på at sjøsamers historiske rett til fiske må anerkjennes i lov.³⁵ Kystsamene etterlyser tiltak som kan styrke den sjøsamiske befolkningen, og peker på næring som ett av områdene der tiltak trengs.³⁶

Fjordfiskerinemnda skriver i sitt hørings svar at «Å styrke nemndas vilkår for sitt arbeid vil derfor være viktig som et tiltak for forsoning og for å rette opp i den ulikeverdigheten som fulgte av blant annet stengingen av fiskeriallmenningen i 1990. Utover dette vil det også være et viktig tiltak å styrke ressursgrunnlaget for det lokale kystfisket og det sjøsamiske fisket i hele det tradisjonelle samiske bosetningsområdet.»³⁷

Laksefisket i Tanavassdraget og samisk kultur

Den følgende fremstillingen tar sikte på å gi et visst bilde av en del sider ved laksefisket de aller siste århundrene - hvordan lokalbefolkninga har forvalta vassdraget, og hvordan dette har endra seg i møtet med statlig forvaltning. ³⁸ Kommisjonen har vært inne på forvaltningen og rettighetssituasjonen som eksisterte forut for tildelingen av laksebrev i forbindelse med bureisningen/gårdsdannelsen langs elvebredden, men rettighetsgrunnlaget som denne «opprinnelige» tilstanden (før den store befolkningsveksten) potensielt danner, burde vært gjenstand for en mer omfattende offentlig granskning. Den lokale reguleringspraksisen var basert på lokal rettsoppfatning legalisert gjennom «Lapperetten» slik den var kodifisert i Lappekodisillen av 1751.³⁹ Allerede i 1601 anså samene i Deatnu/Tana/Teno seg som eneberettiget til fisket og forlangte betaling av andre som ville ta del i fisket. Lokalbefolkningens felles rett til «Fiskeri i Havet og i de store Elve» slås videre fast i § 6 i jordresolusjonen av 1775. Frem til midten av 1800-tallet hadde befolkningen i Deanuleahki/Tanadalen i praksis sin egen forvaltning av laksefisket.⁴⁰

I 1911 ble det i en kongelig resolusjon presisert at retten til å fiske med garn eller stengsel forutsatte at man bodde på en eiendom innen 2 km fra elvebredden og «år om annet» høstet et kufôr, dvs. to tonn høy. Dette har form av bo- og driveplikt. Dermed kunne en holde seg til akseptert privatrettslig praksis når det gjaldt selve laksefisket,

mens den overordnede nasjonale målsettingen om fornsorking ble ivaretatt gjennom jordsalgsloven.⁴¹

Laksefisket i Tanavassdraget har i uminnelige tider utgjort en viktig del av naturalhusholdningen, en viktig arena for kulturutøvelse og inntekt. Laksefisket i Tanaelva er like viktig for samisk kultur, som reindrift er i andre distrikter og områder av Sápmi. Med kultur menes i den videre fremstillingen at den samiske befolkningen har knyttet sin eksistens og identitet som samer til en bestemt naturressurs – laksen. Elvedalskulturen har vært basert på at man selv har forvaltet laksen som det sentrale grunnlaget for næring og kultur. Denne forvaltningen har gjennom århundrer og årtusener vært tuftet på tradisjonell kunnskap overlevert fra tidligere generasjoner. Gjennom denne langvarige bruken av vassdraget er det nedfelt mye kunnskap om sammenhenger i det økologiske systemet, hvilke forhold og tiltak som har vært nyttige for å opprettholde en bærekraftig laksebestand. Det finnes neppe noe annet vassdrag i Norge eller Finland hvor laksefiske og samisk kultur er så integrert i hverandre som i Deatnu/Tana/Teno. Laksefisket bygger på et omfattende kunnskapstilfang og sedvanebasert bruk.⁴² Det er laksefiske som har dannet grunnlaget for det som ble en omfattende samisk bosetting og næringsvei fra elvemunningen og langt oppover elvedalen, langs de øvre sideelvene Kárášjohka, Iešjohka og Anárjohka. Fisket har vært så grunnleggende at det har nedfelt seg i det samiske språket og i den åndelige kulturen og organisert mye av det sosiale livet. Blant annet finnes det en rekke samiske termer for laks, alt etter alder, størrelse, kjønn, utseende, hvor lenge den har stått i elva, osv. I prinsippet kan dette navnesystemet sammenliknes med reindriftenes velutviklede betegnelser for reinen, og sjøsamenes gamle ordforråd når det gjelder selen.⁴³

Kunnskap om de tradisjonelle fiskemetoder som f.eks. å sette opp en buodđu (et stengsel), tradisjonelle fiskesteder, redskaper, kunnskap om språk og ordforråd kan gå tapt dersom de tradisjonelle laksefiskemetoder i Tanavassdraget forbys over lang tid. Laksefiskets kulturbærende samiske dimensjon er det også gjort rede for i vitenskapelig forstand. Et sammenbrudd i laksebestanden med påfølgende fiskeforbud vil etter hvert ha meget store konsekvenser for denne elvesamiske kulturformen langs Tanavassdraget, især uten kompensere tiltak. Det dreier seg om en omfattende samisk tilpasningsform som ved siden av reindriftenskulturen og den sjøsamiske bosettingen er med på å definere det samiske kulturelle og næringsmessige mangfoldet.

Den gamle lokale samiske bruken og forvaltningen av fiskeressursene i Tanavassdraget, som baserte seg på tradisjonell samisk kunnskap og naturforståelse, har gradvis blitt fortrent. Dette har skjedd ved at rettigheter har blitt formelt overført til institusjoner og enkeltpersoner med varierende grad av tilknytning til den opprinnelige elvesamiske kulturen i Tanadalen. Kolonimaktens oppdeling av de samiske territoriene, førte etter hvert fram til dagens situasjon hvor Tanavassdraget som økosystem er delt mellom to nasjonalstater med ulik juridisk og forvaltningsmessig innretning. Dette har virket sterkt begrensende for lokal, samisk innflytelse og muligheter til selv å utvikle en mer institusjonalisert samisk lokalbasert og helhetlig forvaltning i tråd med urfolksretten. I stedet har man endt opp med et svært tungrodd forvaltningsregime som har resultert i en fullstendig feilslått forvaltning, både med tanke på bevaring av bestandene i økosystemet og videreføringen av samisk språk, kultur og sedvane. Dette er et skadeverk som må repareres mens det ennå er mulighet. Men det kan ikke skje uten forståelse for den unike elvesamiske kulturen langs Tanavassdraget, en reell vilje og enighet mellom de to respektive suverene statene.

Det kan være avgjørende at Tanafjordens status som nasjonal laksefjord forblir uendret, for å hindre at oppdrett av laks skader de unike lokale laksestammene gjennom genetisk forurensning, sykdomsspredning, lusepress og økt mattilgang for naturlige predatorer. Utviklingen i Tanaelva og med laksebestandene i Tanavassdraget bør granskes. Utviklingen i Tanavassdraget har ført til at Tanavassdragets Fiskeriforvaltning (TF) og formannskapet i Tana kommune har bedt om at det settes i gang en offentlig granskning av den nasjonale lakseforvaltningen. Et likelydende ønske har vært satt fram fra Sametingets side, med utgangspunkt i *Diddi, Luosjuolgi, goadjin ja duovvi* – Sametingsmelding om laks i 2021.

I avtalen med Finland om laksefiske i Tanavassdraget, må lokale interesser, tradisjonell kunnskap, språk og kulturutøvelse tas hensyn til for å sikre den særegne elvesamiske kulturen langs Tanavassdraget. Det er særlig viktig at det tradisjonelle aspektet tas hensyn til i det videre arbeid om nye avtaler med Finland om laksefiske i Tanavassdraget. I fremtiden er det avgjørende at TF og Sametinget får være med i forhandlingene med Finland, slik Tanaloven forplikter. Dette er også uttrykt fra tidligere ordfører i Tana kommune, Helga Pedersens, uttalelse til Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport: Det er behov for en kunnskapsbasert, helhetlig og økosystembasert tilnærming til forvaltningen av Tanavassdraget. I dette ligger at også lokal, tradisjonell og

samisk kunnskap må vektlegges og vurderes i forkant av at forvaltningsvedtak gjøres og avtaler inngås mellom Finland og Norge.⁴⁴

Deanu Sámiid searvi – NSR og Deatnogátte Sámiid searvi – NSR ber sametingene på finsk og norsk side om å samarbeide om oppfølging av spørsmål rundt Tanavassdraget. Dette gjelder gjenopprettelse av samiske rettigheter til tradisjonsfiske, det gjelder samisk selvbestemmelse rundt forvaltningen av vassdraget, og det gjelder samkvem og samarbeid over riksgrensa. Videre viser de til at Tanaavtalen med Finland må sies opp, folket i Tanadalen er ett folk som lever sammen i et dalføre, og bærer de samme laksefisketradisjonene gjennom flere tusen år.⁴⁵

Ifølge Tana og Varanger Museumssiida kan stengingen av laksefisket i Tanavassdraget oppfattes som pågående fornorskning. Stenging av Tanaelva er et alvorlig inngrep i lokalbefolkningens rettigheter. Dette er pågående inngrep som oppfattes som nok et overgrep i samiske fiskerettigheter. De negative konsekvenser som dette kan ha for samisk kultur, vil kunne være ødeleggende for fremtidige generasjoners mulighet til å kunne sikre sin kultur og del av livsgrunnlag, og dermed fremtidig tradisjonell kunnskap.⁴⁶

Utmarksressursene

I kommisjonsrapporten kommer det fram at Meahcásteapmi, den samiske høstingen av naturressursene, tidligere utgjorde selve grunnlaget for livet i de samiske bosettingsområdene. De tradisjonelle samiske, kvenske og skogfinske samfunnene levde i nær tilknytning til, og var avhengige av naturen og de ressursene som kunne høstes. Det skulle høstes med måtehold og etter behov, ikke av grådighet. Det vil si at den høstingsbaserte utnyttelsen av de fornybare naturgodene fra tidligere har vært (og er) en del av grunnlaget for livsoppholdet. I stor grad har dette vært produkter som har vært brukt direkte i husholdet til eget bruk, men også som salgsobjekter for å skaffe inntekter.

I rapporten for [Meahcci - et grunnlag for identitet, kultur og birgejupmi](#) framgår det at folk har utnyttet alle tilgjengelige ressurser for sitt livsopphold. Alt etter om bygda eller grenda lå ved sjøen eller i innlandet utnyttet man vilt, innlandsfisk, bær, urter, mose, torv, utslåtter, tang og tare, skjell, alle typer fisk i sjøen, samt nise, sel og de fleste typer sjøfugler. Brensel fra skogen og emneved til duodji og andre bruksformål var også en viktig del av bruken. I kommisjonsrapporten er samisk høsting av naturen beskrevet. Noen former, som jávrebivdu, det å fiske i ferskvann, er nærmere beskrevet som eksempel på hvordan den samiske utmarksbruk har vært praktisert i generasjoner. Jávrebivdu, som samisk kulturutøvelse, kan ikke karakteriseres som næringsutøvelse, men er en aktivitet som innebærer høsting, skjøtsel eller pleie av fiskevann, erfaringsbasert ressursforvaltning og kunnskapsbevaring.

Lodden⁴⁷, vårvinterjakt på ender, er tatt inn som eksempel på samisk sedvane. Etter en lang prosess som har pågått over flere tiår har statlige myndigheter endelig gitt tilslutning til prinsippet om at forskriften for lodden skal baseres på samisk tradisjon og sedvane, med tanke på å bevare lodden og å videreføre den til kommende generasjoner. Videre er ordningen nå også gjort permanent. Dette ble nedfelt i forskriften for lodden som ble fastsatt i 2023, etter konsultasjoner mellom miljømyndighetene, Sametingsrådet og lokale foreninger. Konsultasjonene ble avsluttet uten at det ble oppnådd enighet om den nye forskriften. Og grunnen til dette er at Sametinget mener at forskriften fortsatt ikke oppfyller alle kriterier for å være innenfor folkeretten.

I det samiske samfunnet har utmarksnæring en viktig posisjon som samisk kulturbærer. Dette gjelder også utmarkshøsting eller meahcásteapmi. Derfor vil Sametinget bevare og utvikle utmarkshøsting/-næring. Sametinget vil arbeide for at rammebetingelser og infrastruktur blir bedre. Det vil være tre forhold som er avgjørende for en slik utvikling.

For det første vil det være viktig at finnes en mulighet for utmarkshøsting og utmarksnæring. Det betinger at reguleringer av ressursene og områdene tilpasses samisk utmarksbruk og høsting. I dag ønsker nye brukere å benytte utmarka på nye og mer rekreasjonsmessige måter. Storsamfunnet har grepet inn med reguleringer som tidligere lå direkte hos brukerne av naturen. For å ivareta samenes bruk og høsting av naturen må derfor lokalbefolkningen involveres, være representert og få muligheten til å regulere forvaltningen av utmarka i mye større grad enn i dag. Reguleringen må prioritere lokale brukere og rettighetshavere. I Finnmark har

Finnmarkseiendommen (FeFo) en viktig rolle her. Sametinget mener at FeFo skal bidra til å sikre lokalbefolkningens rettigheter i samsvar med Finnmarksloven, rettigheter opparbeidet på selvstendig grunnlag, sedvane, hevd og alders tids bruk, samt folkeretten. Og videre at FeFo skal styrke samisk kultur, reindrift, utmarksbruk og samfunnsliv basert på best tilgjengelig kunnskap, herunder tradisjonell kunnskap.

For det andre er det viktig av samiske utmarkbrukere sikres rettigheter til ressursene. Tradisjonelt har de samiske utmarksbrukerne vært innbyggere i samiske bygder og drevet reindrift, fiske eller noen form for kombinasjonsnæring i sine tradisjonelle ressursområder. Størrelsen av ressursområdene har variert avhengig av næring og behov. Det pågår i dag en prosess med kartlegging og anerkjennelse av rettigheter til land, vann og naturressursene. Dette kartleggingsarbeidet må prioriteres og utvides til områdene som ennå ikke er kartlagt. I kommisjonsrapporten sies det at ulike samfunnsaktører som er berørt av granskningen, har et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis, og slik legge til rette for forsoning. Dette vil også gjelde i saker som omhandler anerkjennelse av rettigheter til utmarksressurser.

Det tredje forholdet gjelder adgangen eller mulighetene til å nyttiggjøre seg av ressursene. Dagens lovverk er ikke tilpasset den samiske utmarksbruken og bevaringen av denne bruken. Et godt eksempel her er motorferdselloven. Sametinget ser det som helt nødvendig at loven legger opp til kvalitativ ulik behandling av mulighet for motorferdsel for bygdefolk som lever av og med naturressursene, kontra mer fritidspregede aktiviteter. Regelverk for utmark må innrettes slik at samiske tradisjonelle livsformer og næringer opprettholdes og utvikles.

Om dagens utmarksbruk står det i kommisjonsrapporten: I dag er man vitne til at meahcásteapmi i mange områder gradvis er i ferd med å bli avløst av «friluftsliv» – også blant samer. Dette forsterker behovet for en grundig gjennomgang av den praksisen som har pågått over lang tid, hvor den samiske utmarksbruken ikke er tatt hensyn til ved reguleringer, tildeling av rettigheter og utforming av lovverk. Det er verdt å merke seg at friluftsliv er et ord som ikke finnes i det samiske vokabularet, noe som i seg selv kan fortelle om ulik kulturell tilnærming til [tradisjonell arealbruk](#) og utnyttelsen av naturgodene.

Det bør derfor iverksettes bærekraftige tiltak i kjølvannet av kommisjonens rapport og som vil bøte på situasjonen for både samisk utmarkshøsting og utmarksnæring. Tradisjonell bruk og kunnskap må legges til grunn for all forvaltning av areal og naturressurser. Dette gjelder ikke minst ved etablering av nye verktøy i miljøforvaltningen og ved etablering av nye bevaringsområder for ivaretagelse av naturmangfoldet.

Kautokeino elgjegerforening peker på flere konkrete saker der meahcásteapmi ikke tas hensyn til i forvaltning. De mener at et forsonende tiltak vil være om det «tilrettelegges for mer lokal forvaltning etter samisk rettsoppfatning som i større grad imøtekommer behovet for lokal utnyttelse av naturressurser og som tar tak i nåværende situasjon ...»⁴⁸

Máze Sámiid Searvi skriver i sitt høringsvar om manglende anerkjennelse av Mázesamers rett til å fiske i Altaelva. «Mázesamer, også benevnt som grensefinner, hadde under dansketida og frem til begynnelsen av 1700-tallet beholdt rettigheter til laksefiske med stengsel nedenfor Čávžofossen i Altaelva. Via daværende fogd ble «finnestengselfisket» for grensefinnene avskaffet og på laksetinget i 1725 overgikk samenes lakserettigheter til kollektive rettigheter for bosatte i dalen som var «jordbrukende folk.» Med dette mistet Mázesamer retten til laksefiske i elva, fordi de ikke var fast bosatt i elvedalen og dyrket jorda i dalen, men var seminomadiske. Senere rettsaker om retten til laksefiske i elva stadfestet retten til laksefiske for befolkning som dyrket en viss mengde høy i året. Selv om samenes hevdvunne rettigheter til laksefiske ble tilsidesatt etter 1725, har ikke senere rettsaker om retten til laksefiske i elva berørt dette spørsmålet. Fremdeles i dag er dette et uløst rettighetsspørsmål, at ikke hevdvunne rettigheter til laksefiske i Altaelva for Mázesamer har funnet sin juridiske løsning. Forsoning mellom staten og Mázesamer må innebære at det må finnes en juridisk løsning som gjenoppretter hevdvunne rettigheter til laksefiske i Altaelva for Mázesamer.»⁴⁹

Tor Bjørnar Henriksen skriver i sitt høringsvar på spørsmål om hva som mangler i kommisjonens arbeid: «En mangedobling av sametingets budsjett, og tilbakeføring av all samisk brukseiendomsrettigheter som er gitt til statsskog i alle samiske områder og deretter overført til FEFO i Finnmark»⁵⁰

Samisk jordbruk

Jordbruket har lange tradisjoner i samiske områder. Samtidig ble jordbruket også brukt som virkemiddel i koloniseringen av Nord-Norge og samiske områder. I Samenes historie fra 1751 til 2010 beskrives det hvordan jordbrukskoloniseringen av noen samiske områder startet tidlig på 1800-tallet, en kolonisering med statlig støtte som fortsatte ut over på 1800-tallet. Det vises videre til at koloniseringen ble styrket etter 1900 som følge av arbeidskraftmangelen i Norge og for å begrense utvandringen fra Norge. I 1863 ble den første jordsalgsloven innført i Finnmark for å regulere salg av jord i fylket. Den andre jordsalgsloven av 1902 innførte en språkklausul som slo fast at salg av jord skulle skje til de som «kan tale, læse og skrive det norske Sprog og benytter dette til dagligt Brug»⁴⁸. Som kommisjonen også viser til i sin rapport, så skiftet mange samer sine tradisjonelle slektsnavn til fordel for norske etternavn som følge av blant annet jordsalgsloven av 1902. Dette fenomenet var spesielt tydelig i Karasjok. Rapporten beskriver også hvordan jordbruk bevisst ble brukt som en del av fornorskingen. Dette tok form som ren jordbrukskolonialisme der man bevisst flyttet norske innbyggere til samiske områder for å drive nydyrking. Dette har åpenbart gitt konsekvenser helt inn i vår tid.

Fra å være en del av flere næringskombinasjoner og næringstilpasninger fikk jordbruket mer preg av en yrkestilpasning og spesialisering på 1970- og 1980-tallet. Også i samiske områder var det en relativt omfattende satsing på større bruk og moderne driftsbygninger på 1970- og 1980-tallet. Nye krav til effektive og moderne løsninger på 2000-tallet gjorde at mange bruk i samiske områder ble lagt ned.

Dagens jordbruk i samiske områder har store utfordringer, og det er få bruk igjen spredt over et stort geografisk område. Den dårlige økonomiske situasjonen i jordbruket, sammen med krav til modernisering, har gjort et allerede sårbart samisk jordbruk enda mer truet. Samiske gårdsbruk ligger ofte i områder der de naturgitte ressursene er marginale, og det har vært nødvendig med kombinasjonsnæringer for å klare seg økonomisk. Dagens jordbrukspolitikk og effektivitetskrav forventer at man skal være gårdbruker på heltid. Dette har rammet samisk jordbruk dobbelt. Mange av de samiske jordbrukstradisjonene, for eksempel hjemmeslakt og foredling av råvarer, er i ferd med å forsvinne. I tillegg gjør effektivitetskrav og krav til modernisering at det er store investeringsbehov, og dermed legges flere gårdsbruk i de marginale områdene ned enn i de mer sentrale områdene i Norge. Gjennom fornorskingsprosessene og omstilling av jordbruksnæringen har mange mistet kunnskap om samisk jordbruk og samiske mattradisjoner. Strengt regelverk rundt for eksempel blodmat gjør det vanskelig å videreføre denne tradisjonen. Det er i dag umulig å få kjøpt reinblod i norske butikker. I sjøsamiske områder har det vært tradisjon for å bruke saueblod, men dette er heller ikke mulig å få kjøpt.

Sametinget har siden opprettelsen i 1989 støttet opp om jordbruket og gitt tilskudd til investeringer og utviklingstiltak i jordbruket. Sametingets rammer til formålet har imidlertid ikke vært store nok og har ikke maktet å motvirke den negative utviklingen vi har sett i næringen. Sametinget vil be Stortinget sette av rammer til å utforme et langsiktig oppbyggingsprogram for jordbruket i samiske områder. Et program som har til hensikt å bygge opp en mangfoldig og variert bruksstruktur som først og fremst sikrer matvaresikkerhet og som fremmer samisk kultur og språk og som er bærekraftig og framtidsrettet.

Sametinget har mottatt høringsinnspill fra Senter for nordlige folk, Ivgu Sámesearvi og Kåfjord kommune, der behovet for bevaring av tradisjonell kunnskap og levevei tas opp⁵². Innspillene viser til at viktig og kritisk kunnskap i forhold til hjemmeslakt og mattradisjoner er i ferd med å forsvinne. Mearrasiida påpeker at i gjennomgang av arealsituasjon, må man ikke bare se på reindrifta, men også fiske i sjøsamiske områder, og jordbrukets og utmarkas betydning for samisk kultur. De understreker at Meahcásteapmi og kombinasjoner av ulike bruk av ressurser er viktig for samisk bygdebosetting.⁵³

Samiske matsystemer

Begrepet urfolks matsystemer er kommet gjennom oppfølgingen av FNs toppmøte om matsystemer, Food System Summit 2021. Sentralt i begrepet er urfolks matsikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner. Matsystemer er et begrep som omfatter alt som hører til matproduksjon og -konsumpsjon, fra det øyeblikket du tenker på mat til den spises. Dermed omfatter begrepet ikke bare matkultur, men også tilgang til naturressurser, klima, fysisk og psykisk helse, og tradisjonell kunnskap om jakt, fiske, fangst, sanking, reindrift og jordbruk. I FN snakker man gjerne om bærekraft og matsikkerhet, når man snakker om matsystemer, men fra et samisk perspektiv kan begrepet brukes mye videre. Samer har mye kunnskap om områdene vi bor i og om maten vår. Eksempler på slik kunnskap er hvilken mat som personer i ulike aldre og livssituasjoner trenger og hvilken mat vi

trenger til ulike tider på året.

I samisk sammenheng kan vi peke på mange faktorer som påvirker våre matsystemer negativt, blant annet beitekriser, stenging av laksefisket i Tanavassdraget, nye inntrengende arter som pukkellaks og makrell, manglende forståelse for lodden, vårvinterjakt på ender, og arealinngrep som griper inn i samiske matsystemer. I tillegg kommer reguleringer om matforedling som er til hinder for samisk matkultur. Eksempler på dette er blant annet kulturbaserte høstingstradisjoner som møter ferdselsrestriksjoner i verneområder, innskjerping av motorferdselsregelverket som ikke tar høyde for samiske utmarksinteresser, og opprettholdelse og videreføring av samisk utmarksbruk i møte med regelverk og forvaltning og krav om mere vern.

Duodji og samisk design

Duodji er samenes tradisjonelle håndverk, og er en viktig del av samisk kulturarv og kulturuttrykk. I tillegg til at duodji er en del av samisk kulturarv er duodji også en samisk næring. I denne saken diskuteres næringsaspektet.

I 2018 ga Sametinget for første gang en egen melding om duodji. Sametinget har et overordnet mål om å utvikle duodji som en framtidsrettet og attraktiv næring. Økt omsetning av egenprodusert duodji for et større marked står sentralt i Sametingets satsing. Duodjinæringen må være istand til å tilpasse seg endringer og utfordringer i næringen, og profesjonaliteten, inntjeningen og lønnsomheten i næringen økes.

Sámi Duodji-sertifiseringsmerket har eksistert siden 1980-tallet og er et kjent merke for autentisk samisk håndverk. Sámi Duodji-sertifiseringsmerket eies og forvaltes av Samerådet. Etterligninger av samisk håndverk på markedet er en utfordring for samiske håndverkere. Sertifiseringsmerkets formål er å gi kunnskap til kjøperne om hvilke produkter som er autentisk samisk håndverk. Når man kjøper produkter med Sámi Duodji-merket, så støtter man samiske håndverkere og det samiske samfunnet. Sametinget støtter opp bruken av sertifiseringsmerket, gjennom å bruke dette som et inngangsvilkår for å kunne søke om driftstilskudd duodji. I tillegg finnes Sámi Made-merket, som viser at et produkt er laget av en same. Samer og bedrifter som er eid av en same/samer med minst 51 % eierandel kan søke om Sámi Made-merket. Sámi Made-merket har ellers ingen krav til selve produktene. Dette merket eies og forvaltes også av Samerådet. Samerådet er for øvrig en NGO-organisasjon som arbeider for samene i 4 land. Begge merkene har like kriterier uansett hvor i Sápmi man befinner seg, og er på denne måten med på å støtte opp under grenseoverskridende virksomhet.

Landsorganisasjons Sámiid Duodji skriver i sitt hørings svar at tap av duodji/vætna må anerkjennes som en del av statens historiske overgrep mot samene, og at det trengs økt satsning på forskning, bevaring og utøving av duodji/vætna.⁵⁴ Stuornjárgga Sámiid Duodjie skriver at «Vi gjør så godt vi kan med å ta tilbake blant annet duodjie og språk, men det tar tid.»⁵⁵ Videre ønsker de fortsatt arbeid med Sámi Duodji- og Sámi Made-merkene.

I denne saken er det fokus på duodji som næring, men de kulturelle sidene ved duodji behandles i plenumssak om Pilar 3 – Kultur og kulturminner.

Kreative næringer, kulturnæringer og samisk reiseliv

Samiske områder har større andel sysselsatt i kreative næringer enn ellers i Norge, med stor andel foretak registrert i disse sektorene. Kulturnæringer, som i dag gjerne kalles kreative næringer, utgjør en stor del av hverdagen til menneskene i Sápmi, gjerne i kombinasjon med andre inntekter. Motivasjonen for arbeidet skiller seg gjerne fra tradisjonell vestlig næringstenkning, ved at arbeidet er en lidenskap og livsstil med tilpasninger gjennom året og livets faser. Bransjer som kan regnes innen kreative næringer og som rapporten tar opp under kultur-pilaren er samisk kunst, media, duodji, litteratur, musikk, teater og film. De vurderes i rapporten som viktig for en levende minoritetskultur som videreføres til kommende generasjoner. Kreative næringer knyttet til arkitektur, design og mote, er ikke omtalt spesielt i rapporten. Dette er næringer som i dag har stor betydning for å formidle samisk kultur.

Reiseliv er en selvstendig samisk næring som ikke er omtalt i rapporten. I samiske sammenhenger drives reiseliv gjerne i kombinasjon med tradisjonelle samiske næringer som reindrift, utmarkshøsting, fiskeri og landbruk, men også kreative næringer er en kjent kombinasjon. Reiseliv har en samisk historie og er påvirket av fornorskningen. I

Norge fantes det sameleirer med handelsaktivitet fra Finnmark i nord til Oppland i sør fra siste halvdel av 1800-tallet. Sameleirene var et møtepunkt for mange kulturer, for hit kom alt fra amerikanske kvinner med blått hår og ekstravagante kjoler, til lokale smågutter med snekkerbukse og sixpence. Felles for leirene og utstillingene var at det var reindriftssamer som var representert. Det er ikke enighet i forskningen om samene ble mer eller mindre tvunget inn i denne formen for reiseliv eller om de deltok aktivt for å utforme den⁵⁶. Men den ensidige fremstilling av samisk kultur, samfunnsliv og næring fra myndigheter, som i skoleverket, har utvilsomt hatt betydning for at reiselivet enda i dag er preget av at mangfoldet er fortrent. Ensidig fremstilling av samisk kultur og salg av produkter som er kopier av tradisjonelt samisk håndverk, laget andre steder enn i Sápmi, er synlige effekter av dette. Det har bidratt til at samiske samfunn og utøvere gjennom historien og enda i dag ikke er blitt satt i stand til å selv bestemme innholdet i sin næringsutvikling.

Innspill til rapporten støtter forslaget som fremmes om tiltak som styrker økonomiske rammer for samiske kulturnæringer og -institusjoner. Samarbeid på tvers av landegrensener i Sápmi trekkes også frem i rapporten som viktig for å lykkes i forsoningsarbeidet, både innen næring og kulturfeltet. En rekke innspill til rapporten viser til at økt selvbestemmelse og tiltak for å motvirke stereotypisering av samisk kultur og næring er viktig for å sikre en levedyktig fremtidig samisk kultur. Mange aktører innen kreative næringer og organisasjoner har nettverk og støtte fra kulturinstitusjoner og de har potensiale for å være en sentral bidragsyter for nettverksbygging og kunnskapsformidler som bidrar til reparasjon, og forsoning.

Kultur er ellers behandlet i plenumssaken som omhandler Pilar 3 – Kultur og kulturminner.

Vurdering

FNs menneskerettskomité har lagt til grunn at en modernisering ikke fratår urfolks tradisjonelle næringer dens rettsvern. Et folks kultur er dynamisk, aldri statisk. Det gjelder også kulturbegrepet i FN's konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27 (SP27). I saken Ilmari Länsmann og andre mot Finland (1994) fastslo Menneskerettskomiteen at reindriftsutøvere ikke mistet retten til å påberope seg artikkel 27 selv om de hadde tatt i bruk moderne teknologi i sin reindriftsutøvelse. «... article 27 does not only protect traditional means of livelihood of national minorities, as indicated in the State party's submission. Therefore, that the authors may have adapted their methods of reindeer herding over the years and practice it with the help of modern technology does not prevent them from invoking article 27 of the Covenant». Dette synspunktet ble fulgt opp i saken Apirana Mahuika og andre mot New Zealand (2000), som gjaldt maorienenes fiske, der komiteen fremholdt: «In particular, article 27 does not only protect traditional means of livelihood of minorities, but allows also for adaptation of those means to the modern way of life and ensuing technology.» En forutsetning for dette rettsvernet er likevel at det er en kontinuitet i bruken.

Konsekvensene av fornyingen på det samiske næringslivet er store. Det norske innovasjonssystemet, med hjelpeapparat og tilskuddsordninger er i stor grad basert på nasjonale og internasjonale erfaringer. Tenkingen som ligger til grunn for det norske systemet er i stor grad basert på erfaring og teorier fra amerikanske miljøer, som ofte er svært forskjellige fra samisk tenking og samisk næringsliv.

Det samiske næringslivet har vært preget av kombinasjonsnæringer, og fremdeles er det mange samiske næringsaktører som driver kombinasjonsnæringer. Dette, samt at mye av samisk næringsliv er primærnæringer, vises også igjen i organisasjonsstrukturen. Det samiske næringslivet i større grad enn ellers er organisert i enkeltpersonforetak fremfor aksjeselskap. Det er også en tendens til at motivasjonen for å drive næringsliv i det samiske samfunnet er annerledes enn det øvrige norske næringslivet. Der utviklingen av norsk og internasjonalt næringsliv i stor grad er drevet av ambisjoner om vekst og økonomisk inntjening, er det flere samiske næringsdrivende som forteller at deres motivasjon først og fremst er ideell, eksempelvis et ønske om å forsørge seg selv og familien eller et ønske om å ta vare på samisk kultur og levestett via næringsvirksomhet.

Dette er i seg selv et hinder for utvikling innenfor dagens norske system, da mange støtteordninger og finansieringskilder først og fremst er tilpasset større AS med vekstambisjoner. For å bøte på dette bør norske offentlige aktører som SIVA og Innovasjon Norge også i større grad hensynta samisk næringsliv og samisk tenking

i sitt arbeid med utvikling av næringsliv i hele landet.

Kommisjonens rapport viser at de samiske områdene gjennom lange tider har vært utnyttet for å skaffe inntekt og ressurser til den enhver tid styrende statsmakt. Dette opplever vi fremdeles er tankegangen i mange politiske beslutninger som angår de samiske områdene, der de samiske rettighetene må vike til fordel for storsamfunnets behov. En av konsekvensene har vært at de samiske områdene er mer kapitalfattige enn hva ressursene i områdene tilsier. Strukturen i deler av det samiske samfunnet bærer fremdeles også preg av det som skjedde under og etter andre verdenskrig – Nord-Troms og Finnmark, områder med mye samisk befolkning, ble brent ned av tyskerne, og Kirkenes var det nest mest bombede stedet i Europa. Dette gjorde at behovet for gjenoppbygging etter andre verdenskrig var vesentlig større her enn i andre deler av landet. Innbyggerne i Nord-Troms og Finnmark mistet ikke bare hus og hjem, men også fiskeskøyter, fiskemottak, fangstutstyr, fjøs og buskap. Som en del av gjenoppbyggingen ble tradisjonelle samiske bygninger erstattet med norsk byggeskikk og lokalsamfunn ble bygd opp etter norsk modell. Det er derfor liten tvil om at andre verdenskrig både bidro til å tappe regionen for ressurser, samtidig som gjenoppbyggingen etterpå aktivt bidro til mer forskning.

Kapitalmangel som konsekvens av forskningen og lang tids tapping av ressurser bør følges opp med tiltak. Det er helt sentralt at det samiske samfunnet blir tilført kapital, og at forvaltningen av kapitalen ligger til det samiske samfunnet og samiske institusjoner. Sametingsrådet har foreslått et samisk investeringsfond som et bøtende tiltak på denne konsekvensen av forskningen og ber om at dette innspillet gjennomføres som en del av forsoningsprosessen. I tillegg til mangelen på økonomisk kapital, opplever det samiske samfunnet ofte at man mangler kapasitet og menneskelige ressurser til å drive nødvendig utviklingsarbeid. Det samiske samfunnet er lite, og det er en krevende oppgave for så få mennesker å alene måtte ta det fulle ansvaret for å bevare og utvikle det samiske samfunnet. Stadige kamper for bevaring av rettigheter og tradisjonelt levesett tærer også på de menneskelige ressursene. Det er åpenbart at dette også går på bekostning av næringsutvikling og øvrig nødvendig arbeid for å skape livskraftige samiske samfunn. Å drive utviklingsarbeid krever tilgjengelige menneskelige ressurser med ledig kapasitet til å drive slikt arbeid. Det forventes derfor at storsamfunnet legger til rette slik at det samiske samfunnet får brukt mest mulig av sine ressurser på nødvendig utviklingsarbeid. Det må også gjøres en målrettet innsats for å bidra til å styrke de samiske institusjonene, slik at de får enda større muligheter til å oppfylle sine mandater for det samiske samfunnet.

Guovdageainnu Sámiid Searvi påpeker i sitt høringsvar at forskningsens økonomiske konsekvenser ikke er gransket i rapporten, og de ber om at det gjennomføres en egen studie av forskningsens økonomiske konsekvenser på individnivå, gruppenivå, institusjoner og det samiske samfunnet som helhet.⁵⁷

Návuona Sámiid Searvi ved Ragnhild Enoksen skriver i sitt høringsvar til Sametinget at det samiske miljøet i Nord-Troms i et historisk perspektiv nå er inne i sitt tredje traume: "Tradisjonelle levebrød avvikles og grunnlaget for bosetning forvitrer. Halve Kvænangen er avfolket, og i deler av Nordreisa er det ikke lenger grunnlag for skole eller andre offentlige tjenester.⁵⁸" Denne bekymringen er gjeldende også i mange andre områder i Sápmi. Blir de samiske områdene avfolket, vil også mye av grunnlaget for videreføring av samisk kultur forsvinne. Sametingets næringspolitikk har som et av sine hovedmål å bidra til livskraftige samiske lokalsamfunn. Man opplever likevel at ressursene som tildeles Sametinget for å kunne drive med aktivt næringsarbeid er for små, og som en del av reparasjonen og grunnlaget for videre bosetting og utvikling i de samiske lokalsamfunnene må Sametinget tilføres mer midler til næringsarbeid.

Samtidig som den internasjonale rettsutviklingen de siste årene har beveget seg mot en styrking og konkretisering av urfolks selvbestemmelsesrett og konsultasjonsrett, har organiseringen av den offentlige reindriftsforvaltningen i sterk grad beveget seg i retning av en svekking av den samiske innflytelsen over den offentligrettslige reindriftsforvaltningen. Dette framstår som et paradoks. Det kan synes som om helt andre hensyn enn styrking av samiske urfolksrettigheter ligger bak de siste års lovendringer og omorganiseringer av reindriftsforvaltningen. Sametinget har allerede i konsultasjonene om reindriftsloven av 2007, bedt om at det nedsettes et utvalg med representanter fra departementet, reindriftsforvaltninga, reindriftnæringen og Sametinget som skal se på de prinsipielle folkerettslige og praktiske sidene ved den fremtidige reindriftsforvaltningen. Departementet har hittil ikke ønsket en slik vurdering. Sametinget er fortsatt av den formening at det er særskilt viktig at en slik utredning gjennomføres. I en slik utredning er det også naturlig å se på Sametingets rolle. Dersom statlige myndigheter ikke vil være med på et slikt arbeid, vil Sametinget

selv igangsette en slik utredning.

Reindriftspolitik er mer enn næringspolitikk eller ressursforvaltningspolitikk. Som en kulturspesifikk samisk næring så skal utformingen av rammebetingelser for reindrift og organiseringa av den offentlige forvaltninga av reindriffta være i samsvar med Grunnloven § 108 og udiskutabelt innenfor Norges menneskerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk.

Sametinget konstaterer at det er flere forhold i forvaltningsstrukturen og i reindrifftsloven som er problematisk sett opp mot disse forpliktelsene. Samene har en rett til selvbestemmelse. Selvbestemmelsesretten kommer i hovedsak til uttrykk i form av selvstyre forstått som endelig avgjørelsesmyndighet og konsultasjoner med statlige myndigheter for å oppnå et på forhånd fritt informert samtykke. Selvbestemmelsesretten ligger til samene som folk og knytter seg til det som må forstås å være innenfor det offentligrettslige området. Dette er likevel ikke til hinder for at selvbestemmelse i form av avgjørelsesmyndighet kan delegeres til regionale eller lokale samiske organer. Av hensyn til folkerettens prinsipper om selvbestemmelse er det mest nærliggende at forvaltningsansvaret for den samiske reindriften er tilknyttet Sametinget. Manglende rammevilkår medfører imidlertid at dette ikke er mulig å gjennomføre på nåværende tidspunkt.

Regjeringens rovdyrpolitikk bygger blant annet på Bernkonvensjonen. Det er ikke bare er Bernkonvensjonen som har betydning i rovviltpolitikken og rovviltforvaltningen, men også folkerettslige bestemmelser om urfolksrett. Disse bestemmelsene må innarbeides i rovviltpolitikken og rovviltforvaltningen.

Både fornorskningspolitikken og mange av de fiskeripolitiske vedtak som har vært fattet både før og etter at denne målrettede politikken ble avsluttet på nasjonalt plan rundt 1960, har samlet sett bidratt til en betydelig svekkelse av de deler av samisk kultur som knytter seg direkte til utnyttelse av marine ressurser. Flere steder i langs kysten av det tradisjonelt samiske bosettingsområdet er både materielle, åndelige og språklige praksiser som er definierende for den samiske kulturen, enten forsvunnet helt eller står i fare for å dø ut. Særlig lukkingen av torskefisket rundt 1990, samt den kraftige nedreguleringen av det tradisjonelle samiske sjølaksefisket (med faststående redskaper i sjø) som startet noen år tidligere, og fortsatt pågår, står igjen som katastrofale hendelser. Begge disse reguleringene har i praksis satt en effektiv stopper for videreføring av det særegne sjøsamiske mangesystemet. Denne utestengelsen av samiske fiskere har eliminert viktige arenaer for videreføring av samisk immateriell kulturarv, som samisk begrepsbruk og naturterminologi. I praksis pågår fornorskningprosessen fortsatt, så lenge det materielle grunnlaget for sjøsamisk kulturutøvelse ikke er tilstrekkelig ivaretatt.

Sametinget mener det er helt nødvendig å etterkomme Kystfiskeutvalgets anbefaling om en lovfesting av befolkningens i Finnmark sin rett til de marine ressursene. I Sametingets høring av kommisjonsrapporten er det kommet inn forslag om at en slik rett må gjelde også utenfor Finnmark. Etter Sametingets syn er det et klart behov for å anerkjenne befolkningens rett, også utenfor Finnmark. Sametinget anbefaler derfor at Stortinget ber regjeringen om å utrede befolkningens rett til utnyttelse av de marine ressursene i hele det tradisjonelt samiske bosettingsområdet, og at Kystfiskeutvalgets forslag om en egen fjordrett blir vurdert i denne sammenhengen.

Sametinget mener dessuten at Kystfiskeutvalget forslag om en egen kystfiskesone for Finnmark (ut til fire nautiske mil fra grunnlinjene), som skal forvaltes av et lokalt organ (Finnmark fiskeriforvaltning), både med tanke på fartøy- og redskapsreguleringer, vil kunne fungere som en måte å reelt anerkjenne de samiske ressursrettighetene som dempe pågående og framtidige konflikter. I kjølvannet av Kystfiskeutvalgets arbeid, ble det opprettet en nemd med særskilt ansvar for å styrke forvaltningen av fjordfiskeriene, særlig med vekt på samisk bruk, Fjordfiskerinemnda. For at denne nemnda skal være i stand til å utføre de oppgaver den er satt til, er det viktig at det avsettes tilstrekkelige ressurser til arbeidet, samt at det legges til rette for et sekretariat som kan operere helt uavhengig av andre enn den nemnda det arbeider for å støtte.

Den lokale samiske bruken og forvaltningen av fiskeressursene i Tanavassdraget, som baserte seg på tradisjonell samisk kunnskap og naturforståelse, har gradvis blitt fortrent. Dette har skjedd ved at rettigheter har blitt formelt overført til institusjoner og enkeltpersoner med varierende grad av tilknytning til den opprinnelige elvesamiske kulturen i Tanadalen. Kolonimaktens oppdeling av de samiske territoriene, førte etter hvert fram til dagens situasjon hvor Tanavassdraget som økosystem er delt mellom to nasjonalstater med ulik juridisk og forvaltningsmessig innretning. Dette har virket sterkt begrensende for lokal, samisk innflytelse og muligheter til

selv å utvikle en mer institusjonalisert samisk lokalbasert og helhetlig forvaltning i tråd med urfolksretten. I stedet har man endt opp med et svært tungrodd forvaltningsregime som har resultert i en fullstendig feilslått forvaltning, både med tanke på bevaring av bestandene i økosystemet og videreføringen av samisk språk, kultur og sedvane. Dette er et skadeverk som må repareres mens det ennå er mulighet. Men det kan ikke skje uten forståelse for den unike elvesamiske kulturen langs Tanavassdraget, en reell vilje og enighet mellom de to respektive suverene statene.

Jordbruket er en viktig samisk næring som har lange tradisjoner i samiske områder. Jordsalgsloven av 1902 er et av de tydeligste verktøyene for fornorskingspolitikken. Økt spesialisering og økt industrialisering i jordbruket har ført til store endringer i næringsstrukturen. Tidligere var kombinasjoner med andre næringer og andre yrker en viktig tilpasning i jordbruket. I dag kan konfliktnivået mellom jordbruk og reindrift være stedvis høyt, også i områder der man har drevet kombinasjonsnæringer og som har vært preget av samarbeid mellom primærnæringene. Dels skyldes konfliktene reelle arealkonflikter, men den harde fornorskingen av jordbruket har også bidratt til å skape dypere kløfter mellom jordbruket og reindriften. Det er viktig at man som en del av reparasjonsarbeidet oppretter samarbeidsfora som bidrar til dialog og gjennomfører andre konfliktdependende tiltak mellom næringene. Det er behov for tiltak for å reparere og unngå ytterligere tap av tradisjonskunnskap knyttet til samisk jordbruk og matkultur. Dette er også tatt opp i Sametingets innspill til jordbruksforhandlingene 2024. Dagens regelverk rundt blodmat er strengt. I sjøsamiske områder er det tradisjonelt brukt saueblod i blodmat, og dette er umulig å få tak i via godkjente slakterier. Dette er også en utfordring for samiske institusjoner, som i dag ikke får servere tradisjonell blodmat til sine beboere. Det er behov for læringsarenaer for samiske jordbruks- og mattradisjoner. Dette kan tas inn i læreplan på grunnskole og videregående skoler. Man må også se på muligheter for å styrke eksisterende og utvikle nye tradisjonsbærere innen feltet. Tilskuddsordninger for kompetansebygging og kursing kan bidra til at kunnskapen bevares for fremtidige generasjoner.

Allsidig og fleksibel næringstilpasning har preget jordbruket i samiske områder. Med den utviklingen som har vært, er matvaresikkerheten og matvareberedskapen redusert. Matvaresikkerheten i samiske områder kan betegnes som å være på hjul og i stor grad avhengig av det matvarekjedene har tilgjengelig til enhver tid. Selvforsyningsgraden i samiske områder er fortsatt stor, men lavere og mer sårbar enn den historisk har vært. Mye av selvforsyningen i de samiske områdene er avhengig av naturkunnskap og kunnskap om foredling av mat. Dette er tradisjonskunnskap som på grunn av fornorskningen nå er i ferd med å forsvinne.

Når det gjelder samiske matsystemer, har Sametinget i juni 2023 tatt initiativ til en forstudie om samiske matsystemer. Forstudien skal resultere i en systematisert oversikt og samiske matsystemer, og foreslå retning for det videre arbeidet.

Både kommisjonen og innspillene til den viser til at forsoningsarbeidet bør reparere følgene av en politikk som har bidratt til ensidig forståelse av samisk kultur. For å oppnå dette er det avgjørende at samiske aktører og samfunn har mulighet til å definere utviklingen av sin kultur og næringsutøvelse. I vurderingen for delstrategi for samisk reiseliv, i forbindelse med nasjonal reiselivsstrategi 2030, vurderes kreative næringer som et viktig bidrag til et samisk reiseliv som kan sikre fortellingene som fremmer en mangfoldig samisk kultur og næring. Et av de sentrale tiltakene er en innføring av etiske retningslinjer for reiselivsnæringens møte med samisk kultur, som sikrer en levedyktig samisk kultur og næring for fremtidige generasjoner. Tiltak i strategien, som utarbeides i samarbeid med næringen, vil på norsk side omfatte alle de samiske språkområdene fra kyst til innland fra nord til sør. På sikt vurderes i et samarbeid med reiselivet i hele Sápmi.

Det pågår en rekke prosesser som vil berøre samisk utmarksbruk. Her kan for eksempel nevnes [Motorferdsellovutvalget](#) (skal foreslå endringer i regelverket og levere sin utredning rundt dette senest 19. april 2024), revidering av viltloven, ny reindriftslov (jf. forslaget fra Sametingets reindriftslovutvalg og vedtak i [sak 007/23](#) i Sametingets plenum), nasjonal implementering av naturavtalen – ny stortingsmelding, ny strategi for FeFo (jf. ovenfor - kommer som en egen sak til Sametingets plenum) og Sametingets eget arbeid med matsystemer, jf. nedenfor.

Det vil derfor være naturlig for Sametinget å avvente tiltak for temaet utmarksforvaltning til flere av de nevnte respektive prosessene igangsettes eller kommer til behandling, i stedet for at man under denne kommisjonsrapportbehandlingen på forskudd konkluderer og fastsetter rammer for prosesser som vil komme, er i

gang eller under utvikling. Det foreslås derfor ikke konkrete tiltak under utmarkressurskapitlet.

Sametingsrådets innstilling

Sametinget mener at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport påpeker og dokumenterer noen av fornorskningens skader på samiske næringer og næringsutøvelse. I rapportens kapittel 26.9. pekes det på ulike tiltak for å reparere skadene etter fornorskingen. Næring har ikke en egen pilar, men flere tiltak omhandler samiske næringer.

Sametinget påminner om at staten har et ansvar for å opprettholde samiske bosettinger i de tradisjonelle bosettingsområder. Et variert og allsidig næringsliv er en av forutsetningene for å opprettholde bosetting.

Kommisjonens forslag til tiltak:

Kommisjonen foreslår å styrke de økonomiske rammene for samiske, kvenske og skogfinske kulturnæringer og -institusjoner.

Sametinget er enig med kommisjonen om at samiske kulturnæringer og -institusjoner trenger styrkede rammer. Sametinget understreker at den samiske institusjonsbyggingen er veldig ung, og at det i enkelte områder ikke finnes samiske institusjoner. Sametinget mener det er opp til kvener/norskfinner og skogfinner å definere sine egne behov.

Kommisjonen oppfordrer til en kartlegging av eiendoms- og bruksrettigheter i områdene utenfor Finnmárku/Finmark/Finmarkku i tråd med folkeretten. Denne må omfatte retten til reinbeite utenfor dagens reinbeitedistrikt og nasjonale minoriteters bruksrettigheter etter hevd og alder tids bruk. Kommisjonen sier at det er særlig viktig for den sørsamiske reindriften at disse rettighetene avklares.

Sametinget støtter kommisjonens forslag til tiltak. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssaken om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Kommisjonen viser til NOU 2007: 13 Den nye sameretten og NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet

utenfor Finnmark og oppfordrer til at forslagene i disse utredningene følges opp.

Sametinget støtter opp om dette. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssak om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Sametinget vil videre anmode om at Stortinget, med utgangspunkt i Norges folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk, ber regjeringen utrede den samiske retten til utnyttelse av de marine ressursene i hele det tradisjonelt samiske bosettingsområdet. Sametinget forutsetter at dette arbeidet gjøres i et tett samarbeid med Sametinget. Videre vil Sametinget at befolkningen i hele det samiske området sin rett til de marine ressursene anerkjennes og lovfestes.

Kommisjonen foreslår en samlet gjennomgang av reindriften arealsituasjon og betydning for samisk kultur. Kommisjonen mener at dagens omfang av ulike arealinngrep i reinbeiteområder nødvendiggjør en samlet vurdering av reindriften arealsituasjon og kulturbærende rolle, ikke minst ut ifra Norges folkerettslige forpliktelser.

Sametinget er enig med kommisjonen og støtter opp om dette punktet. Sametinget gjør oppmerksom på at mengden arealinngrep i reindriften naturgrunnlag innebærer blant annet redusert tilgang på beite, kalvingsplasser og sperring av flyttleier. Dette i kombinasjonen med økende klimaendringer som oftere fører til ekstremvær, må undersøkes nærmere. Tap av tilgjengelige arealer for reindriften må sees på i en større sammenheng for å få oversikt over den totale belastningen på reindriften. Både de belastninger som er fysiske, psykiske, økonomiske og som rammer familiene til berørte parter må vurderes. Sametinget ber også om at

myndighetene har gode beredskapsplaner for vanskelige perioder på grunn av klimaendringene.

Sametinget mener at man også må se på arealsituasjonen for sjøsamisk fiske, og jordbrukets og utmarkas betydning for samisk kultur.

Kommisjonen oppfordrer reindriftsforvaltningen til å i større grad benytte samisk som arbeids- og forvaltningsspråk.

Sametinget støtter kommisjonen i dette.

Sametingets forslag til tiltak:

Sametinget ber om at det nedsettes et utvalg som skal kartlegge hva slags økonomiske konsekvenser fornuksningspolitikk og urett har hatt for den samiske befolkningen. Videre er det nødvendig med en særskilt satsning i sjøsamiske områder, for å berge siste rest av sjøsamisk kultur. Spesielt er det behov for å vurdere hvordan fiskerinæringen i samiske områder kan sikres for framtida.

Sametinget ønsker helhetlig gjennomgang av reindriftsloven, og er tilfreds med at Regjeringen har startet dette arbeidet. Å sikre arealgrunnlaget for reindrifta er det mest sentrale grunnlaget for at reindrifta kan fortsette som næring. Arealtapet må derfor begrenses, og framtidig vindkraftutbygging i samiske områder må ta hensyn til reindrifta. Fosen-saken behandles i plenums sak Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Sametinget viser til samenes rett til selvbestemmelse og spesielt innenfor reindrift er det sentralt at selvbestemmelsen utvikles og respekteres. Sametinget har i dag liten innflytelse over reindriftspolitikken. Økt selvbestemmelse innebærer at Sametinget gis betydelig større innflytelse over reindriftspolitikken. Sametinget ber derfor om at gjennomgangen av dagens reindriftslov følges opp med en gjennomgang av den offentlige forvaltningen av reindrifta og herunder hvordan samenes rett til selvbestemmelse kan ivaretas.

Sametinget forutsetter at statens rovdrypolitikk og tilhørende rovviltforvaltning utformes slik at rovdry påfører minst mulig tap for de samiske beitenæringene. I det ligger også en forutsetning om at folkerettslige bestemmelser om urfolk må innarbeides i rovviltpolitikken og -forvaltningen. Erfaringsbasert tradisjonell kunnskap om beitenæringene og rovvilt må samles inn og systematiseres slik at den kan være med å danne grunnlaget for framtidig rovviltforvaltning. Sametinget vil videre be om at bestandsmålene må tas opp til ny vurdering og det må fastsettes nye bestandsmål som er lavere enn dagens mål.

Sametinget vil vise til FNs erklæring om urfolks rettigheter urfolkserklæringen om nødvendigheten av urfolks matvaresikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner. Sametinget vurderer samiske matsystemer som en viktig framtidig strategi for økt selvberging, økt matvaresikkerhet og økt sysselsetting i samiske områder. Sametinget anmoder derfor om at forståelsen for og betydningen av urfolks matsystemer innarbeides i statens framtidige matpolitikk. En sentral strategi i dette arbeidet bør være å fremme tradisjonsmat og matkultur fra det samiske kjøkken i skole og utdanning.

Sametinget har i denne saken vist til jordbrukets betydning i samiske områder og den nedbygging som har skjedd i noen samiske områder. For å kunne å ta vare på kulturen og tradisjonene knyttet til samisk jordbruk er det behov for et gjenoppbyggingsprogram som tar i bruk ressursene og sikrer framtidig matsikkerhet i samiske områder. Sametinget ber derfor at jordbruket i samiske områder prioriteres i den nasjonale jordbrukspolitikken og at Sametinget gis en mer aktiv rolle som premissleverandør i den nasjonale jordbrukspolitikken.

Sametinget viser til at inntekter og ressurser gjennom historien har blitt flyttet ut av de samiske områdene og medført at ressursgrunnlaget og tilgjengelig kapital i de samiske områdene er mye lavere enn det burde vært. Det samiske samfunnet må tilføres mer kapital til utviklingsoppgaver. Dette kan blant annet gjøres ved å etablere et samisk investeringsfond. Sametinget forutsetter at denne kapitalen forvaltes av det samiske samfunnet selv.

Sametinget forutsetter at nasjonale og store virkemiddelaktører som Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet ansvarliggjøres og utvikler virkemidler og strateger som er bedre tilpasset næringslivet i samiske områder.

Sametinget viser til at fornorskingsprosessen har ført til at mange samer har mistet sin identitet, sitt språk og sine tradisjoner som igjen har gitt et tynnere grunnlag for entreprenørskap, nyetableringer og næringsutvikling. Dette gjelder spesielt for kreative næringer og samisk reiseliv som fordrer kulturell trygghet blant aktørene. Sametinget anmoder om at det iverksettes et eget entreprenørskapsprogram i samarbeid med næringshagene for et bredere nærings- og sysselsettingsgrunnlag.

Sametinget viser til at mange samiske næringer er grenseoverskridende, herunder spesielt samisk mat, kreative næringer, samisk reiseliv, samisk design og duodji. Sametinget anmoder om at dette tas opp i nordiske organ der det tilhører og felles strategier for utvikling av disse næringene på et allsamisk nivå prioriteres. Ivaretagelse og utvikling av duodji er viktig i et allsamisk perspektiv og slike strategier bør derfor arbeides mer med. Sametinget vil vise det arbeidet som gjøres med Sámi Made- og Sámi Duodji-merkene. Sametinget vurderer det som en god start på et større og bredere arbeid med varemerkesatsing av samiske produkter for nasjonalt og internasjonalt arbeid, herunder både samisk design, samisk reiseliv og samisk mat.

Sametinget vil understreke betydningen av samiske kulturinstitusjoner i utviklingen av samiske næringer som kreative næringer, samisk reiseliv, duodji og design. Det er behov for en målrettet styrking av institusjonene for å sikre nettverk for kreative næringer, der mangfold og levedyktige næringer i samisk tradisjonelle områder er målsetningen.

Sametinget vil påpeke behovet for å innføre en grenseoverskridende, reell lokalbasert og helhetlig forvaltning av bestandene i Tanavassdraget. Herunder opprette et eget faglig råd for bevaring av tradisjonell kunnskap og språk knyttet til fisket i Tanavassdraget, samt styrke de institusjonene som bidrar til overføring av tradisjonell samisk kunnskap tilknyttet laksefiske, forvaltning av laks og andre stedeegne arter i Tanavassdraget. Sametinget vil vise til den levende kulturen som fortsatt er langs Tanavassdraget hvor lokalbefolkningen har forvaltet vassdraget på en god måte og med rette rammebetingelser fortsatt kan gjøre det i generasjoner framover.

Sametinget viser til pågående prosesser som vil berøre meahccásteapmi/samisk utmarksbruk: Motorferdsellovutvalget, revidering av viltloven, nasjonal implementering av naturavtalen og Sametingets eget arbeid med matsystemer. Kommisjonen foreslo ingen tiltak for meahccásteapmi. Sametinget vil følge opp de respektive prosessene, og komme tilbake med tiltak for meahccásteapmi

Sametingsrådet – plenumsaker - 007/24

SRP - vedtak:

Sametingsrådets innstilling

Sametinget mener at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport påpeker og dokumenterer noen av fornorskingspolitikkenes skader på samiske næringer og næringsutøvelse. I rapportens kapittel 26.9. pekes det på ulike tiltak for å reparere skadene etter fornorskingen. Næring har ikke en egen pilar, men flere tiltak omhandler samiske næringer.

Sametinget påminner om at staten har et ansvar for å opprettholde samiske bosettinger i de tradisjonelle bosettingsområder. Et variert og allsidig næringsliv er en av forutsetningene for å opprettholde bosetting.

Kommisjonens forslag til tiltak:

Kommisjonen foreslår å styrke de økonomiske rammene for samiske, kvenske og skogfinske kulturnæringer og -institusjoner.

Sametinget er enig med kommisjonen om at samiske kulturnæringer og -institusjoner trenger styrkede rammer.

Sametinget understreker at den samiske institusjonsbyggingen er veldig ung, og at det i enkelte områder ikke finnes samiske institusjoner. Sametinget mener det er opp til kvener/norskfinner og skogfinner å definere sine egne behov.

Kommisjonen oppfordrer til en kartlegging av eiendoms- og bruksrettigheter i områdene utenfor Finnmark/Finmark/Finmarkku i tråd med folkeretten. Denne må omfatte retten til reinbeite utenfor dagens reinbeitedistrikt og nasjonale minoriteters bruksrettigheter etter hevd og alder tids bruk. Kommisjonen sier at det er særlig viktig for den sørsamiske reindriften at disse rettighetene avklares.

Sametinget støtter kommisjonens forslag til tiltak. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssaken om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Kommisjonen viser til NOU 2007: 13 Den nye sameretten og NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet

utenfor Finnmark og oppfordrer til at forslagene i disse utredningene følges opp.

Sametinget støtter opp om dette. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssak om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Sametinget vil videre anmode om at Stortinget, med utgangspunkt i Norges folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk, ber regjeringen utrede den samiske retten til utnyttelse av de marine ressursene i hele det tradisjonelt samiske bosettingsområdet. Sametinget forutsetter at dette arbeidet gjøres i et tett samarbeid med Sametinget. Videre vil Sametinget at befolkningen i hele det samiske området sin rett til de marine ressursene anerkjennes og lovfestes.

Kommisjonen foreslår en samlet gjennomgang av reindriften arealsituasjon og betydning for samisk kultur. Kommisjonen mener at dagens omfang av ulike arealinngrep i reinbeiteområder nødvendiggjør en samlet vurdering av reindriften arealsituasjon og kulturbærende rolle, ikke minst ut ifra Norges folkerettslige forpliktelser.

Sametinget er enig med kommisjonen og støtter opp om dette punktet. Sametinget gjør oppmerksom på at mengden arealinngrep i reindriften naturgrunnlag innebærer blant annet redusert tilgang på beite, kalvingsplasser og sperring av flytteleier. Dette i kombinasjonen med økende klimaendringer som oftere fører til ekstremvær, må undersøkes nærmere. Tap av tilgjengelige arealer for reindriften må sees på i en større sammenheng for å få oversikt over den totale belastningen på reindriften. Både de belastninger som er fysiske, psykiske, økonomiske og som rammer familiene til berørte parter må vurderes. Sametinget ber også om at myndighetene har gode beredskapsplaner for vanskelige perioder på grunn av klimaendringene.

Sametinget mener at man også må se på arealsituasjonen for sjøsamisk fiske, og jordbrukets og utmarkas betydning for samisk kultur.

Kommisjonen oppfordrer reindriftenforvaltningen til å i større grad benytte samisk som arbeids- og forvaltningsspråk.

Sametinget støtter kommisjonen i dette.

Sametingets forslag til tiltak:

Sametinget ber om at det nedsettes et utvalg som skal kartlegge hva slags økonomiske konsekvenser fornorskningsspolitikk og urett har hatt for den samiske befolkningen. Videre er det nødvendig med en særskilt satsning i sjøsamiske områder, for å berge siste rest av sjøsamisk kultur. Spesielt er det behov for å vurdere hvordan fiskerierne i samiske områder kan sikres for framtida.

Sametinget ønsker helhetlig gjennomgang av reindriftenloven, og er tilfreds med at Regjeringen har startet dette arbeidet. Å sikre arealgrunnlaget for reindriften er det mest sentrale grunnlaget for at reindriften kan fortsette som

næring. Arealtapet må derfor begrenses, og framtidig vindkraftutbygging i samiske områder må ta hensyn til reindrifta. Fosen-saken behandles i plenums sak Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Sametinget viser til samenes rett til selvbestemmelse og spesielt innenfor reindrift er det sentralt at selvbestemmelsen utvikles og respekteres. Sametinget har i dag liten innflytelse over reindriftspolitikken. Økt selvbestemmelse innebærer at Sametinget gis betydelig større innflytelse over reindriftspolitikken. Sametinget ber derfor om at gjennomgangen av dagens reindriftslov følges opp med en gjennomgang av den offentlige forvaltningen av reindrifta og herunder hvordan samenes rett til selvbestemmelse kan ivaretas.

Sametinget forutsetter at statens rovdyrpolitikk og tilhørende rovviltforvaltning utformes slik at rovdyr påfører minst mulig tap for de samiske beitenæringene. I det ligger også en forutsetning om at folkerettslige bestemmelser om urfolk må innarbeides i rovviltpolitikken og -forvaltningen. Erfaringsbasert tradisjonell kunnskap om beitenæringene og rovvilt må samles inn og systematiseres slik at den kan være med å danne grunnlaget for framtidig rovviltforvaltning. Sametinget vil videre be om at bestandsmålene må tas opp til ny vurdering og det må fastsettes nye bestandsmål som er lavere enn dagens mål.

Sametinget vil vise til FNs erklæring om urfolks rettigheter urfolkserklæringen om nødvendigheten av urfolks matvaresikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner. Sametinget vurderer samiske matsystemer som en viktig framtidig strategi for økt selvberging, økt matvaresikkerhet og økt sysselsetting i samiske områder. Sametinget anmoder derfor om at forståelsen for og betydningen av urfolks matsystemer innarbeides i statens framtidige matpolitikk. En sentral strategi i dette arbeidet bør være å fremme tradisjonsmat og matkultur fra det samiske kjøkken i skole og utdanning.

Sametinget har i denne saken vist til jordbrukets betydning i samiske områder og den nedbygging som har skjedd i noen samiske områder. For å kunne å ta vare på kulturen og tradisjonene knyttet til samisk jordbruk er det behov for et gjenoppbyggingsprogram som tar i bruk ressursene og sikrer framtidig matsikkerhet i samiske områder. Sametinget ber derfor at jordbruket i samiske områder prioriteres i den nasjonale jordbrukspolitikken og at Sametinget gis en mer aktiv rolle som premissleverandør i den nasjonale jordbrukspolitikken.

Sametinget viser til at inntekter og ressurser gjennom historien har blitt flyttet ut av de samiske områdene og medført at ressursgrunnlaget og tilgjengelig kapital i de samiske områdene er mye lavere enn det burde vært. Det samiske samfunnet må tilføres mer kapital til utviklingsoppgaver. Dette kan blant annet gjøres ved å etablere et samisk investeringsfond. Sametinget forutsetter at denne kapitalen forvaltes av det samiske samfunnet selv.

Sametinget forutsetter at nasjonale og store virkemiddelaktører som Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet ansvarliggjøres og utvikler virkemidler og strategier som er bedre tilpasset næringslivet i samiske områder.

Sametinget viser til at fornorskingsprosessen har ført til at mange samer har mistet sin identitet, sitt språk og sine tradisjoner som igjen har gitt et tynnere grunnlag for entreprenørskap, nyetableringer og næringsutvikling. Dette gjelder spesielt for kreative næringer og samisk reiseliv som fordrer kulturell trygghet blant aktørene. Sametinget anmoder om at det iverksettes et eget entreprenørskapsprogram i samarbeid med næringshagene for et bredere nærings- og sysselsettingsgrunnlag.

Sametinget viser til at mange samiske næringer er grenseoverskridende, herunder spesielt samisk mat, kreative næringer, samisk reiseliv, samisk design og duodji. Sametinget anmoder om at dette tas opp i nordiske organ der det tilhører og felles strategier for utvikling av disse næringene på et allsamisk nivå prioriteres. Ivaretagelse og utvikling av duodji er viktig i et allsamisk perspektiv og slike strategier bør derfor arbeides mer med. Sametinget vil vise det arbeidet som gjøres med Sámi Made- og Sámi Duodji-merkene. Sametinget vurderer det som en god start på et større og bredere arbeid med varemerkesatsing av samiske produkter for nasjonalt og internasjonalt arbeid, herunder både samisk design, samisk reiseliv og samisk mat.

Sametinget vil understreke betydningen av samiske kulturinstitusjoner i utviklingen av samiske næringer som kreative næringer, samisk reiseliv, duodji og design. Det er behov for en målrettet styrking av institusjonene for å sikre nettverk for kreative næringer, der mangfold og levedyktige næringer i samisk tradisjonelle områder er målsetningen.

Sametinget vil påpeke behovet for å innføre en grenseoverskridende, reell lokalbasert og helhetlig forvaltning av bestandene i Tanavassdraget. Herunder opprette et eget faglig råd for bevaring av tradisjonell kunnskap og språk knyttet til fisket i Tanavassdraget, samt styrke de institusjonene som bidrar til overføring av tradisjonell samisk kunnskap tilknyttet laksefiske, forvaltning av laks og andre stedeegne arter i Tanavassdraget. Sametinget vil vise til den levende kulturen som fortsatt er langs Tanavassdraget hvor lokalbefolkningen har forvaltet vassdraget på en god måte og med rette rammebetingelser fortsatt kan gjøre det i generasjoner framover.

Sametinget viser til pågående prosesser som vil berøre meahccásteapmi/samisk utmarksbruk: Motorferdsellovutvalget, revidering av viltloven, nasjonal implementering av naturavtalen og Sametingets eget arbeid med matsystemer. Kommisjonen foreslo ingen tiltak for meahccásteapmi. Sametinget vil følge opp de respektive prosessene, og komme tilbake med tiltak for meahccásteapmi.

Nærings- og kulturkomiteen - 003/24

NKK - vedtak:

Innledning

Sametingets nærings- og kulturkomite har behandlet sak 003/24 - Sannhet og forsoning - Næring
Komiteens innstilling er følgende:

Merknad

Merknad 1

Merknad fremmet av Norske Samers Riksforbund (NSR) Ole-Henrik Bjørkmo Lifjell. Komiteens medlemmer fra Norske Samers Riksforbund (NSR) Mathis Nilsen Eira, Sara Katrine Aleksandersen, Helén Storelv-Rabone og Henrik Olsen, Flyttsamelista John Mathis A. Utsi, og fra Partipolitisk uavhengig Jørn Are Gaski stiller seg bak:

Fornorskningen, historien og nytten av samisk jordbruk er dessverre dårlig utredet i sannhet - og forsoningskomisjonens rapport.

Et eksempel på fornorskningen, er i det samiske jordbruket i Sør-Troms og Nordre-Nordland, som har en historie som strekker seg langt tilbake i tid. Mange av de tidligste samene som har blitt telt i folketellingene i Vesterålen på 1600-tallet er notert for å drive sjø-gårder der reindrift, jakt, fiske og jordbruk ble drevet i kombinasjon. Disse hadde felles slektskap inn i den mer omtalte grenseoverskridende reindriften og giftet seg inn i familier og hadde egne siidaer basert på slektskap. Kombinasjonsnæringene har vært praktisert helt frem til slutten på det SFK anser som slutten på fornorskningen på 1990-tallet. Med denne tradisjonen har det fulgt tradisjonskunnskap om slakt, jakt, fiske, sanking, byggeskikk og språk. I løpet av 70- og 80-tallet mot slutten av det store hamskiftet nasjonalt skjedde det endringer i jordbrukspolitikken med en ønsket effektivisering, et sammenvevd samfunn og et fokus på monokultur. Med tilskuddendringene reduserte det lønnsomheten til det samiske jordbruket som hadde en næringstilpasning mot selvberging og kombinasjon. Resultatet var dermed at de som drev med samisk jordbruk måtte enten omlegge seg sitt arbeid eller si fra seg sitt virke og søke jobb vekk fra de samiske tradisjonelle næringene. Endringene i jordbruket skjedde også i press om et språk- og kulturskifte, da det samiske jordbruket ofte måtte ha kontakt norske lokalsamfunn, og på grunn av lovgivninger som jordsalgsloven sammen med øvrig fornorskningsspolitikk. De samiske jordbrukerne som klarte å overleve skiftet har dermed blitt utsatt for videre lovgiving som har kriminalisert samisk jordbruk, som kriminaliseringen av tradisjonell merking og hjemmeslakt. Sluttresultatet har vært en total utvisking av særegen samisk jordbruk hvor alle samer som driver jordbruk har fått hele sin næring fornorsket.

Samisk landbruk har en dyp kulturell betydning og er en viktig del av den samiske identiteten. Det handler om en næring der en skaffer mat og ressurser, men også like viktig er at det er en livsstil som forankrer stolthet og tilknytning til landet og naturen. Den gir også grunnlag for samisk duodjiutøvelse. Samisk jordbruk omfatter flere former for jordbruksutøvelse som har vært praktisert av samiske samfunn gjennom århundrer. Det inkluderer flere former for jordbruk og husdyrhold som er tilpasset det området det utøves i. Jordbruket drives i en kort

vekstseson der mange steder har marginalt jordsmonn, men også tilpasses et klima med forskjellige årstider. Samisk jordbruk innebærer som oftest jordbruk og husdyrhold, samt dyrking av korn, grønnsaker og urter, men også sanking av bær og andre nyttevekster. Ved siden av dette er jakt og fiske viktig. Alt dette for å utnytte det utkommet denne form for jordbruk kan gi. Samisk jordbruk er en formidler av både språk, kultur og verdier i det samiske samfunnet. Det er en levende praksis som ikke bare opprettholder tradisjoner, men også tilpasser seg moderne utfordringer og behov, og sikrer den fortsatte eksistensen av den samiske jordbrukskulturen og identiteten.

Komiteens flertall mener at det samiske jordbruket må ivaretas med sine kulturelle særpreg i likhet med andre samiske næringer og ønsker å jobbe videre for en bærekraftig samisk kultur i det samiske jordbruket. Komiteens flertall oppfordrer til at tematikk knyttet til fornorskningen av samisk jordbruk kommer opp i sametingets behandling av jordbruksavtalen og at videre reparerende tiltak for å styrke samiske jordbrukstradisjoner og språk knyttet til tradisjonelt jordbruk. Komiteens flertall mener at tradisjoner knyttet til samisk jordbruk må dokumenteres for å synliggjøre samisk jordbruks kulturelle markører. Eksempler på dette kan være dokumentere kulturminner og byggetradisjoner som gammer, høyløer, jordkjellere, stabbur, redskap, utmarksslått og offerplasser knyttet til samiske jordbrukere, språk og faguttrykk i samiske jordbruksmiljøer, stedsnavn og ferdselsveier knyttet til samisk jordbrukstradisjon.

Forslag

Forslag 1

Forslag fremmet av Norske Samers Riksforbund (NSR) Ole-Henrik Bjørkmo Lifjell. Komiteens medlemmer fra Norske Samers Riksforbund (NSR) Mathis Nilsen Eira, Sara Katrine Aleksandersen, Helén Storelv-Rabone og Henrik Olsen, og Flyttsamelista John Mathis A. Utsi stiller seg bak:

Samlede forslag til saken.

Endringsforslag under «sametingets forslag til tiltak». Avsnitt 5

Endres fra

“Sametinget vil vise til FN's erklæring om urfolks rettigheter urfolkserklæringen om nødvendigheten av urfolks matvaresikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner.”

Endre til:

“Sametinget viser til FN's erklæring om urfolks rettigheter som slår fast at urfolk har rett til de landområder, territorier og ressurser, noe som også er sentralt for urfolks matsikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner.”

Endringsforslag, erstatter hele avsnitt 6 i «sametingets forslag til tiltak»:

«Sametinget har i denne saken vist til det samiske jordbrukets betydning og dens nedbygging under fornorskningen. Ved nedleggelsen av samisk jordbruk har blant annet språk, kulturell tilhørighet og selvberging vært fratrukket. Samer hvor det samiske jordbruket har sittet igjen som siste gjenværende samiske kulturbærer har mistet all mulighet til å kunne kjenne seg selv som same. For å ta vare på det samiske jordbruket og tradisjonene knyttet til jordbruket er det behov for blant annet en avkriminalisering av hjemmeslakt og tradisjonell øremerking. Slik lovverket er nå kan man ikke drive hjemmeslakt og servere kjøttet til noen andre utenom sin husholdning lovlig, ei heller kan man sende øremerkede dyr til slakteri lovlig. Statens press på å legge om til en monokultur med de reguleringene som fulgte har ført til at samers nedarvede kunnskap om jordbruket har vært gjort uanvendelig og drevet samer ut av sitt virke. Dette har videre ført til tap av samisk språk, kultur, mattradisjoner og matsystemer.

Sametinget mener at lovendringer må til for å ivareta de samiske kulturelle særtrekkene ved jordbruket og for å gi samiske jordbrukere sin mattrygghet, deriblant lovlig hjemmeslakt og tradisjonell merking. Det samiske jordbruket har vært drevet som småbruk i kombinasjon med jakt og fiske for å kunne maksimere matutbyttet i sitt boområde. Sametinget mener disse særpregene må ivaretas og ber om endringer i tilskuddsordningene i jordbruket for å gjøre småbrukene til en levedyktig næring.»

Endringsforslag erstatter hele avsnitt 12 under «sametingets forslag til tiltak»:

«Laksen er det viktigste kulturelle fundamentet for elve- og fjordsamisk kultur i Tanadalen. Sametinget vil påpeke behovet for å innføre en grenseoverskridende, reell lokalbasert og helhetlig forvaltning av bestandene i Tanavassdraget. Herunder styrke de institusjonene som bidrar til overføring av tradisjonell samisk kunnskap tilknyttet laksefiske, forvaltning av laks og andre stedeegne arter i Tanavassdraget. Sametinget vil vise til den levende kulturen som fortsatt er langs Tanavassdraget hvor lokalbefolkningen har forvaltet vassdraget på en god måte og rette rammebetingelser og reell selvbestemmelse fortsatt kan gjøre det i generasjoner framover. Den elvesamiske kulturen og språket er under sterkt press og kan per i dag ikke praktiseres. SP art. 27 slår fast at statene ikke kan nekte et folk sin kultur, så det er nærliggende å konstatere at det pågår enda et menneskerettighetsbrudd i Tanavassdraget. Den historiske forvaltningen av og rettighetene til fisket i Tanavassdraget må anerkjennes. Det må granskes hvordan norske myndigheter har kunnet forvalte vassdraget slik at det har resultert i dagens alvorlige bestandsnedgang. Samenes egen urfolkskunnskap, utviklet over tusenvis av år, må ligge til grunn i alle avgjørelser om fisket.»

Endringsforslag under «sametingets forslag til tiltak». Erstatte hele siste avsnitt (avsnitt 13):

«Sametinget viser til at kommisjonsrapporten slår fast at Meahcásteapmi, den samiske høstingen og forvaltningen av naturressursene, er grunnlaget for livet i de samiske områdene og en sentral samisk kulturbærer. Rapporten viser også til hvordan statlig politikk og kolonialisering har påvirket samisk meahcásteapmi svært negativt. Det er behov for en grundig gjennomgang av den praksisen som har pågått over lang tid, hvor samisk meahcásteapmi ikke er tatt hensyn til ved reguleringer og utforming av lovverk. Det må iverksettes tiltak som del av myndighetenes oppfølging av kommisjonens rapport for å bevare og utvikle meahcásteapmi og samiske utmarksnæringer. Regulering av ressurs- og områdebruken må tilpasses meahcásteapmi og samisk høsting. Samiske utmarksbrukere må få reell anerkjennelse av rettigheter til utmarksressurser, samt adgang til å nyttiggjøre seg av ressursene. Tradisjonell kunnskap om meahcásteapmi må kartlegges og systematiseres. Dagens lovverk er ikke tilpasset den samiske utmarksbruken og må revideres. Sametinget viser blant annet til at arbeidet med endringer av motorferdselsloven, revidering av villtoven, implementering av Naturavtalen og arbeidet med urfolks matsystemer som viktig for arbeidet for å sikre Meahcásteapmi.»

Forslag 2

Forslag fremmet av Flyttsamelisten (FL) John Mathis A. Utsi. Komiteens medlemmer fra Norske Samers Riksforbund (NSR) Mathis Nilsen Eira, Sara Katrine Aleksandersen, Helén Storelv-Rabone og Henrik Olsen stiller seg bak:

Samlede forslag til saken:

Tilleggsforslag til 2. avsnitt i Sametingets forslag til tiltak:

I 2014 ble innsigelsesretten fra reindriftsnæringen tatt bort, ved at områdestyrene ble avviklet. Dette har ført til redusert medbestemmelse fra reindriftnæringens side. Staten må snu dette på nytt og gi reindriftsnæringen tilbake innsigelsesretten i form av et eget innsigelsesinstitutt, slik at siidaer selv kan fremme innsigelser til arealendringsplanene.

Helhetlig samlet kartlegging av alle arealinngrep, der alle inngrep synliggjøres på ett og samme kart.

Nytt avsnitt mellom 4. og 5. avsnitt

Det må gjøres en helhetlig gjennomgang og granskning av den offentlige forvaltningen av rovdyr.

Granskning av den overordnede strategien og gjennomføringen av statens forvaltning av rovvilt, spesielt med utgangspunkt i den diskrimineringen som gjøres i dag. Dette inkluderer vurderinger av politiske beslutninger, administrativ praksis og samarbeid med berørte parter.

En analyse av gjeldende konvensjoner, lover, forskrifter og bestemmelser knyttet til rovviltforvaltning, med fokus på overholdelse av samiske rettigheter og interesser.

En gjennomgang av fastsatte bestandsmål for rovdyr, deres vitenskapelige grunnlag og konsekvensene av å nå eller ikke nå disse målene for både rovdyr og beitenæringer.

Evaluering av erstatningsordninger for tap av husdyr og tamrein som følge av rovviltskader særskilt i forhold til hvorfor det foreligger en slik diskriminerende saksbehandling i forhold til beitenæringer og i forhold til reinbeiteområder i mellom, i dette ligger tilstrekkeligheten av kompensasjonen og effektiviteten av ordningene.

Vi ber derfor om at også rovvilt erstatnings-forvaltningen drøftes/granskes

Påvirkning på Samiske Beitenæringer: En grundig analyse av hvordan statlig rovviltforvaltning påvirker økonomi, kultur, tradisjonell kunnskap og samfunnsstruktur i samiske beitenæringer.

Vi ber om at denne granskingen blir gjennomført med nødvendig objektivitet og med utgangspunkt i reindriftssamisk tradisjonell kunnskap og relevant forskning. Med det menes at reindriftsnæringen og den samiske jordbruksnæringen skal være delaktig i prosesser.

I naturmangfoldlovens nødvergeparagraf framgår det at en dyreeier kan avlive fredet rovvilt når det må anses påkrevd på grunn av et pågående eller umiddelbart forestående angrep på dyra sine. Det må være omvendt bevisbyrde fra myndighetene sin side.

Nytt avsnitt mellom 3. og 4. avsnitt

Sametinget ber om helhetlig utredning/gransking av den offentlige forvaltningen av reindrifta om hvordan statens reindriftsforvaltning på ledelsesnivå (de som fatter beslutninger) strukturert og systematisk lager overordnede bestemmelser som fører til diskriminering av reindriftssamer. Det dreier seg om hvordan man på ledernivå, fra enkeltsaker til hver enkelt reineiere til distriktsanliggender, strukturelt og systematisk hindrer og undergraver utvikling av reindriften og den enkelte reineieres arbeidsliv og fremtid.

Forslag 3

Forslag fremmet av Arbeiderpartiet(AP) ved John Kappfjell. Komiteens medlem fra Partipolitisk uavhengig Jørn Are Gaski stiller seg bak:

Erstatter Sametingsrådets forslag:

Sannhets- og forsoningskomisjonens rapport peker på og dokumenterer noen av fornorskningens skader på samiske næringer og næringsutøvelse. I rapportens kapittel 26.9. pekes det på ulike tiltak for å reparere skadene etter fornorskingen. Næring har ikke en egen pilar i rapporten, men flere tiltak omhandler samiske næringer. Sametinget minner om at staten har et ansvar for å opprettholde samiske bosettinger i de tradisjonelle samiske bosettingsområder. Sametinget mener at et variert og allsidig næringsliv er en av forutsetningene for å opprettholde bosetting.

Sametinget støtter komisjonens vurderinger og forslag til tiltak. Sametinget påpeker at rapporten ikke representerer et fullstendig bilde av historien, og heller ikke inneholder en uttømmende liste over tiltak som kan eller vil bli nødvendig for reparasjoner og forsoning.

Forslag 4

Forslag fremmet av Nordkalottfolket Ulf Tore Johansen. Komiteens medlemmer fra Nordkalottfolket Gry Hege Johansen Warth og Ingvild Maria Leifsdatter Halvorsen stiller seg bak:

Erstatter sametingsrådets forslag til innstilling:

Utmarksnæring, kombinasjonsnæring og utmarksbruk

I Pilar 3 om kultur, beskrives den samiske naturbrukskulturen i samiske områder. Denne har gjennom fornorskning vært utsatt for stort press.

Den sterke naturbrukskulturen, har gitt grunnlaget for nærmest all næring og økonomi i samiske og kvenske samfunn i tidligere tider. Utmarksnæringer var utbredt; man sanket, fisket, drev fangst og tok ut virke til båter og eget hushold, og utviklet i tillegg næring rundt dette. Både sjøfiske, bærsanking, vedhogst, innlandsfiske, uttak av sennagress og annen sanking, har sitt utspring i en sterk naturbrukskultur.

Blant samer har den sterke naturbrukskulturen alltid gitt grunnlag for næringsutvikling og arbeidsplasser. I dag er flere av disse næringene nærmest utdøende. Noe av dette kan skyldes naturlig utvikling i samfunnet, men en stor andel må også staten ta ansvaret for gjennom lover og forvaltningspraksis som diskriminerer samisk og kvensk naturbrukskultur.

Et eksempel på dette kan være at de de nordligste fylkene, og spesielt i Finnmark og deler av Troms, var utmarka eid av staten eller fellesskapet. Man eide ikke jord selv, men drev sanking og fangst på vår felles jord. Utmarka var for samer, det landbruket var for resten av befolkningen. Man drev dermed utmarksnæring side om side med gårdbrukere, som gjerne også hadde sine utmarksråder, setre og annen aktivitet i naturen. I nyere tid har landbruket alltid kunne søke økonomisk støtte til «tilleggsnæringer», og dette har da gjerne vært til utmarksnæring som innlandsfiske, bærforedling, gårdsturisme. Men, siden samisk utmarksnæring ikke eide jord, hører de ikke til under «tilleggsnæring» i landbruket, og er dermed avskåret fra det meste av økonomiske virkemidler.

Samtidig er norsk lovverk bygd opp rundt norsk bruk av utmark, noe som man ser klart i både motorferdsellov og annet lovverk om omhandler bruk av natur i kombinasjon av næring. Dette har sammen med forvaltningspraksis som diskriminerer samisk naturbrukskultur, gjort videreutvikling av fremtidsrettet utmarksnæring nærmest umulig. Mange samer har uttrykt stor sorg over at lovverk hindrer både naturbruk og muligheten til å leve av naturen. De få som driver utmarksnæring i dag, lever i stor grad på dispensasjoner fra ulikt lovverk, og med rammebetingelser som gjør en videreføring av samiske utmarksnæringer svært krevende. En svært viktig del av samisk næring kveles.

Utmarksnæring har de aller lengste tradisjoner i samiske områder. Etter hvert kom også tamreindrift inn som del av utmarksnæringen. Samisk reindrift fikk etter hvert beskyttelse og ble ansett som samisk næring, mens de resterende næringene basert på naturen, ikke fikk stadfestet sine rettigheter gjennom egen næringslov. Dette har ført til at en næringsaktør har fått makten til å nekte andre aktører tilgang til sine tradisjonelle sankeområder. På den måten oppstår flere konsekvenser: 1) samer mister mulighet å videreutvikle sin naturbrukskultur, og viktig del av identiteten blir borte. 2) det oppstår konflikt internt i samiske grupper. Mens noen har mistet alt, har andre fått så sterke rettigheter at de oppfattes som privilegier. 3) det samiske samfunnet oppfattes ikke lengre som et folk med likeverdige muligheter for næring- og kulturutøvelse. Når viktigste ressurs og rikdom er knyttet til tilgang til felles natur- og naturressurser og denne gis kun deler av befolkningen, skaper det skille mellom folk som oppfattes som ødeleggende for hele den samiske kulturen.

Samiske næringskombinasjoner

Samisk høsting av naturressurser er forskjellig fra det norske begrepet "utmarksnæring". I Norge refererer innmark og utmark til bondesamfunnets ressursbruk. Innmark er for dyrking og bosetting, mens utmark er ikke-dyrkbare områder eller villmark. Både samer og nordmenn hadde sitt virke i utmarka, samer da gjennom sin naturbrukskultur og nordmenn gjerne som tilleggsarbeid og samme sanking av tilleggsressurser til gården. Der var i tillegg gårder i samiske områder, både drevet av samer, kvener og nordmenn, som også benyttet utmarka til tilleggsnæring og kombinasjonsnæring. Det finnes også eksempler på kombinasjonsdrift mellom jordbruk og reindrift og i Maze eide bygdefolket en reinflokk til sitt bruk. I samisk sammenheng har man ingen forhold til at noen deler av naturen er villmark. Alt er i bruk på en eller annen måte. Vi velger likevel her å bruke det norske ordet utmarksnæring for å forklare samisk utmarksnæring.

Samisk ressursbruk er det vi på norsk kaller "kombinasjonsnæringer". NOU 1988: 42 Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder, beskrev samenes tilpasning som allsidig i kombinasjonen av næringsutøvelse. Dette har vært nødvendig for å overleve i marginale områder. Samene ser på kombinasjoner mellom primærnæringer som en egen type næring, eller "en egen profesjon". Dette kan også sees på som en egen næringsfilosofi - "meahcásteapmi" - som er en videreføring av tankegangen fra det gamle jeger-samler-samfunnet. Bruk av alle

tilgjengelige naturressurser var en forutsetning for livsoppholdelse - "birgejupmi".

I fjord- og kyststrøk har den samme marin ressursutnyttelse har vært viktig for sjøsamisk kultur og næringsliv. Språk, teknologi og kunnskap har utviklet seg over tusenvis av år og muliggjort en tilværelse som "mearrasápmelaččat" - sjøsamere. Kunnskap om forvaltningen av lokale ressurser, ofte kalt tradisjonsbasert kunnskap, har vært en viktig forutsetning for livet i fjordene.

Kombinasjoner av sjølaksefiske, fjordfiske, havfiske, jordbruk og utmarkshøsting har lenge vært viktig for samisk bosetting. Og Sametinget er enig med kommisjonen om at norske myndigheter har forvaltet fjordressursene uten tilstrekkelig hensyn verken til den samiske eller kvenske tradisjoner, noe som gradvis har redusert livsgrunnlaget for innbyggerne og bidratt til press på sjøsamisk og kvensk kultur.

Da statlig infrastruktur som skogforvaltning og politi- og lensmannsetat ble utviklet, ble fornorskningspolitikken styrket. Dette førte til nye begrensninger på bruken av utmarken - "meahcásteapmi". Dette påvirket alle samer, unntatt de som drev med reindrift. Reindriften fikk et visst form for vern mot salg av viktige flytteveier og beiteområder i jordsalgsloven av 1862. Men det var liten forståelse for betydningen av utmarksressursene i den lokale husholdsøkonomien, verken for samer eller kvener.

Utmarksbruk er i dag i sterk tilbakegang og truet av friluftsjakter og vern av naturområder. Forskrifter fra Klima- og miljøverndepartementet og Miljødirektoratet fremstår ofte som begrensninger for lokal ressursutnyttelse. Det nordsamiske ordet "meahcci" betyr mer enn bare natur eller utmark. Det inkluderer både naturgodene og menneskers bruk av dem. "Meahcásteapmi" er hvordan kunnskap basert på erfaring gjør det mulig å høste av naturens gaver på en bærekraftig måte. Dette begrepet gjør skillet mellom natur og kultur meningsløst fra et samisk perspektiv.

Derimot skiller norsk naturforvaltning mellom "naturlandskap" (landskap uten menneskelig bruk) og "kulturlandskap" (landskap påvirket av mennesker). Begge disse to landskapstypene tillegges moralske verdier og favoriseres i form av vern og økonomiske støtteordninger. Men den tradisjonelle samiske bruken av landskapet passer ikke inn i noen av disse kategoriene.

Det er et gjennomgående trekk ved de sjøsamiske og kvenske kombinasjonstilpasningene at helheten ikke fanges opp av de respektive forvaltningssektorer. Utviklingen i landbruket styres av de stordriftsfordeler som karakteriserer dagens landbrukspolitikk, og fjordfisket er preget av de reguleringer som er referert. Laksefisket har alltid hatt viktig betydning for kvenske og sjøsamiske husholdninger og laksefiske var en sentral del av økonomien og kulturen, men forvaltes av Klima- og miljødepartementet

På samme vis som med reindriften er også de sjø- og kystsamiske områdene preget av ressurs- og arealkonflikter. Den aller eldste konflikten er nettopp mellom disse to næringsveiene, men problemene fant i stor grad sin institusjonaliserte løsning gjennom slektskaps- og samarbeidsrelasjonen «verddevuohta» (nordsamisk), «väärtit» (kvensk). Da reindriftsloven ble endret i 1978 ble sytingsrein ulovlig og denne ordningen forsvant. Ikke bare lovregulerte man bort en institusjon for konfliktløsning, men for mange betydde det også at den siste tilknytningen til samisk identitet forsvant. I tillegg forsvant også rettigheter til å bruke blant annet motoriserte hjelpemidler i bruk av utmarka og høstning av dens ressurser. Motorferdselloven definerte kun reindriftnæringen til å ha legitime rettigheter i utmarka, mens hele det samiske folk beviselig har bruk utmarka og dens ressurser til livberging. Denne politikken har ført til at fastboende samer har blitt fratatt både rettigheter og deres tilknytning til samisk identitet.

Fjordområdene representerer i dag viktige ressurser for konkurrerende interesser i sjøen, først og fremst oppdrettsnæringen. Lakseoppdrett har ekspandert sterkt i fjordene i Nord-Troms og Finnmark, og utgjør i dag store og uavklarte utfordringer for fjordfisket. Møtet mellom oppdrettsnæringen og fjordfisket er også med på å sette rettighetsspørsmål på dagsorden.

Sannhets- og forsoningskommisjonen har gjennom sin rapport hatt en bred drøfting rundt samisk utmarksbruk, utmarksnæring, fjordfiske og kombinasjonsdrift samt konsekvensene av at statlige reguleringer som ikke har ivarettat den samiske måten å leve på.

Men Sametinget må få lov til å uttrykke skuffelse over at kommisjonen likevel ikke har foreslått tiltak som kan rette opp i noen av den uretten som samer har opplevd og enda opplever i forbindelse med kombinasjonsdrift, utmarksbruk og utmarksnæring. I kommisjonens forslag til tiltak kommer reindriftnæringens behov tydelig frem, mens de andre formene for samisk kultur og næringsutøvelse i utmarka og på sjø mindre vektlagt.

Sametinget kommer derfor med forslag til tiltak her som kan bidra til å rette noe på denne uretten

Fjordfiske har siden tidens morgen bidratt til å opprettholde bosetning og samisk kultur, gjennom kombinasjoner av drift mellom fiske og annen virksomhet. I tillegg til å få anerkjent samers rett til fiske, behandlet i Pilar 4, står fjordfiskene overfor felles utfordringer slik som et regelverk som ikke gjenkjenner kombinasjonsnæringene og dens fleksibiliteter, samt mangelen på en overordnet planlegging som kan ivareta fjordfiskernes interesser. Eksempelvis styres tildeling av nye oppdrettskonsesjoner av trafikklyssystemet. Trafikklyssystemet deler kysten inn i 13 produksjonsområder. Hvert område får en farge - grønn, gul eller rød - basert på miljøpåvirkningen fra oppdrettsnæringen. Trafikklyssystemet tar ikke hensyn til samisk bruk av områdene. Sametinget ber om at det utarbeides statlig planretningslinjer som også ivaretar den samiske bruken i planverket for oppdrettslokalisasjoner og konsesjonstildeling.

Det arktiske jordbruket er en næring av stor betydning for matproduksjon, bosetning, beredskap, verdiskapning samt samisk kultur. Imidlertid står både næringen og den tilhørende kulturen overfor mange utfordringer som truer dets eksistens og bærekraft. Effektiviseringskrav fra det industribaserte jordbruket reduserer utnyttelsen av lokale utmarksressurser og øker kostnadene, klimaavtrykket og sårbarheten til næringen. Rekruttering til jordbruket blir også lav og antall bruk reduseres årlig.

Jordbruket i samiske områder har en viktig rolle for å bevare både samisk kultur og samfunnsliv. Ved å anerkjenne jordbruket i samiske områder som kulturbærende for samisk kultur kan man utforme tiltak som vil løfte næringen bort fra nedleggelsesspøkelset. Sametinget mener at det er behov for en strategisk jordbruksplan for de samiske områdene. En slik plan bør inneholde tiltak som stimulerer til økt bruk av utmarksressurser og etablering av tilleggsnæringer som småskalaproduksjon og turisme. Det bør også innføres virkemidler som gjør det lettere å investere i jordbruket, spesielt for unge.

Sametinget påpeker også at dagens rovviltpolitikk og forvaltning påfører beitenæringer en uforholdsvis stor byrde og tap. Vi må også her påpeke at beitenæringenes erfaringsbasert kunnskap ikke anerkjennes eller brukes godt nok i forvaltning av rovviltstammene, og Sametinget viser til våre kommentarer i Pilar 3 og Pilar 5.

Sjølaksefisket er også en del av samisk kombinasjonsnæring og naturbruk, og en viktig bærer av samisk kultur og identitet. Deres situasjon er også svært krevende og Sametinget har behandlet deres situasjon under pilar 4, tiltak 4.6.

Sametinget har gjennom denne tilbakemeldingen synliggjort at samisk næringskombinasjoner og utmarksnæring ikke er blitt ivaretatt i statlige politikk og forvaltning, og har også klare forventninger til at det statlige og regionale virkemiddelapparatet utvikler virkemidler og strategier som er bedre tilpasset næringslivet i samiske områder.

I tillegg er det behov for lovmessige endringer for å bedre rammene for samisk kombinasjons- og utmarksnæring. Sametinget mener det er nødvendig av gjennomgang og endringer i motorferdselslovgivning, Naturmangfoldloven og Plan og bygningsloven. Dette er drøftet og omtalt i Pilar 3, tiltak 3.7, 3.8, 3.9 samt i Pilar, tiltak 5.4 og 5.5.

Forslag 5

Forslag fremmet av Fremskrittspartiet (FrP) Arthur Tørfoss:

Erstatter sametingsrådets forslag til innstilling:

Rapporten Sannhet- og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningpolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner gir en grundig gjennomgang av fornorskningshistorien.

Rapporten gir et solid grunnlag for at norske myndigheter og andre kan ta et oppgjør med fornorskningspolitikken.

Rapporten tas for øvrig til orientering.

Komiteens tilrådning

Komiteen har ikke flere forslag og råder Sametinget til å vedta følgende: Sametinget støtter forøvrig sametingsrådets forslag til innstilling.

Sametingets plenum_012/24

Merknad 2 - Bargiidbellodat, representant Ronny Wilhelmsen

I sametingsrådets saksfremlegg i saken står det at «Reindriftspolitik er mer enn næringspolitikk eller ressursforvaltningspolitikk. Som en kulturspesifikk samisk næring så skal utforming av rammebetingelser for reindrift og organisering av den offentlige forvaltning av reindriften være i samsvar med Grunnloven § 108 og udiskutabelt innenfor Norges menneskerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk.»

Sametinget merker seg at sametingsrådet kun omtaler reindrift som en kulturspesifikk samisk næring. Sametinget mener derimot at også fiske, utmarksnæring, duodji m.m burde falle under samme definisjon.

Merknad 3 - Bargiidbellodat, representant Ronny Wilhelmsen, SfP, Uavhengig Jørn Are Gaski, NSR, SP, Ávjuvári flyttsameliiste

Merknad:

I sametingsrådets saksfremlegg i saken står det at «Reindriftspolitik er mer enn næringspolitikk eller ressursforvaltningspolitikk. Som en kulturspesifikk samisk næring så skal utforming av rammebetingelser for reindrift og organisering av den offentlige forvaltning av reindriften være i samsvar med Grunnloven § 108 og udiskutabelt innenfor Norges menneskerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk.»

Sametinget merker seg at saksfremlegget kun omtaler reindrift som en kulturspesifikk samisk næring. Det er derfor viktig for Sametinget å presisere at alle tradisjonelle samiske næringer som viderefører samisk språk og kulturtradisjoner er kulturbærende næringer. Sametinget presiserer derfor at også fiske (guolásteapmi), utmarksnæring (meahccásteapmi), landbruk (eanadoallu), duodji, laksefiske (luossabivdu) m.m. havner inn under denne definisjonen, og har og skal ha urfolks- og folkerettslig vern.

Sametinget mener at presiseringen er viktig for å unngå feiltolkning av definisjoner som i regjeringsadvokatens høringsinnspill til NOU 2008:5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark.

Merknad 4 - NSR, representant Beaska Niillas

I den videre prosessen i oppfølgingen må man også ta forbehold om eventuelle feil i Sannhet - og forsoningskommisjonens rapport. Disse må selvfølgelig rettes opp i hvis slike oppdages.

Merknad 5 - NSR, JSL og SP, representantene Mathis Nilsen Eira og Sara Katrine Aleksandersen

Over lang tid har tradisjonelle næringer som utmarksbruk, reindrift og jordbruk erfart stort press i sine arealer. Dette har skjedd gjennom blant annet lover, forordninger og forvaltning. Samer og kvener har måttet vike og dermed avse av sine tradisjonelle bruksområder til eksempelvis gruvedrift, vindkraftutbygging, kraftlinjer, og fiskeoppdrett. Summen av disse inngrepene har store konsekvenser for samisk og kvensk kulturutøvelse, enten det dreier seg om reindrift, kystfiske eller utmarksnæringer. En viktig årsak til arealkonflikter og tap av arealer er uavklarte rettigheter til land og sjø.

Felleslappeloven av 1883 og tilleggslappelovene var de lovgivningene som delte opp Norge i reinbeitedistrikt. Lovene medførte at det kom begrensninger på hvor mange rein som kunne være i et område til enhver tid, den ga alle reineiere i et distrikt et felles erstatningsansvar med større rettigheter til norske jordbrukere i forbindelse

med erstatning til jordbrukerne fra reindrifta. Ikke minst ga den tydelige grenser i Norge på hvor man kan drive samisk reindrift. Grensene ble trekt basert på rettsforståelsen på den tiden og fjernet blant annet muligheten i sørsamisk område til reinbeite på Gauldalsvidda og Trollheimen i 1897.

Ved den norsk-svenske reinbeitekommissjonen av 1919 kom ytterlige forsøk på å redusere grenseoverskridende reindrift og fjernet flere områder hvor det kunne lovlig drives grenseoverskridende reindrift. Dette gjaldt også reindriftssamer født på norsk side av grensen som drev rein innenfor arealene påvirket av reinbeitekommissjonen av 1919. Dermed mistet man sin rett til å flytte reinen sin på vinterbeite på svensk side av grensen. Dette var medvirkende til en tilpasning der den tidligere grenseoverskridende reindriften måtte tilpasse seg til helårsbeiter på norsk side av grensen som har vært medvirkende til etableringen av dagens øy-reindrift i Troms.

Alle tidligere lover helt tilbake til 1800-tallet hadde som formål at reindriften bruk av arealer skulle avgrenses og at reindriften ikke hadde sin rett.. I kjølvannet av reindriftsloven av 1933 var det store barskogsområder i Troms og Finnmark som ble fredet mot reinbeite. I noen av områdene ble fredningsbestemmelsene opphevet på 1980 tallet. Overholdelsen av fredningsbestemmelsene førte til store konflikter med lokalsamfunnene. Når det gjaldt barskog fredning var formålet å øke skogsdrift i form av trevirke-produksjon. Fredningen av halvøyer og holmer var at disse arealene skulle forbeholdes jordbruk og sauebruk.

Etter at reindriftsloven av 1978 trådte i kraft hadde myndighetene med denne loven i hånd, lovhjemmel til å regulere retten til å eie rein med eget reinmerke. Denne retten ble dermed tatt bort fra fastboende samer og sjøsamene. Dette medførte at verddevohta ble svekket som igjen medførte til menneskelige omkostninger mellom samer. Der man i utgangspunktet hadde like rettigheter til både å eie rein i eget merke og bruk av utmarksarealene. I reindriftsloven av 1978 innførte myndighetene også driftsenhet ordningen for å kunne drive reindrift. De fleste kvinner fikk ikke tildelt sin egen driftsenhet. Midt på 1980-tallet ble det også innført etableringsstopp. Det resulterte i at de fleste kvinner sto uten egen driftsenhet.

I reindriftsloven av 2007 ble siidaandels begrepet innført, som igjen medførte at de med siidaandel fikk stemmerett i distrikt- og siida møter. 95% av siida medlemmer og de med egne rein og reinmerker mistet sin medbestemmelse. Noe mange mener er et sterkt menneskerettsbrudd. Videre i denne loven har siidaandelsinnehaverne innad i en siida vetorett om det skal gis tilgang til å etablere en ny siidaandel, disse innehaverne kan etter denne lov også bestemme reintallet til den enkelte utøver, i disse prosessene kreves det absolutt enstemmighet. Hva angår myndigheters gjennomgang av reindriftsloven av 2007 forventer sametinget at siidaandel begrepet erstattes slik at medbestemmelse gjeninnføres i ny reindriftslov, 1 person og 1 stemme.

Landbruks- og matdepartementet ba NIBIO til å gjennomføre evaluering av endringer i den offentlige forvaltningen av reindriften. Endringene ble gjennomført i 2014 og NIBIO utga denne rapporten i 2019. Evalueringen viste blant annet til at endringene hadde hatt en positiv effekt på effektiviteten i forvaltningen. Tilbakemeldingene fra næringen de siste årene på dagens organisering av forvaltningen er nedslående. Utøverne opplever at å oppnå kontakt med embetsverket er nærmest umulig, samtidig forteller utøverne at saksbehandlingstiden er altfor lang, ja opptil flere år for blant annet reinmerker og det tar alt for lang tid å få utbetalt tilskudd.

Sametinget finner dette meget kritikkverdig og forventer at det foretas ny evaluering av dagens organisering. Tilbakemeldingene fra næringen er at det er ønskelig med tilbakeføring av funksjoner som kan tilsvare regionstyret og områdestyret, og at hver region har sin egen regionale reindriftsforvaltning. Sametinget foreslår også at arbeidsmiljøloven inkluderes i en ny reindriftslov. Bestemmelsene i motorferdsellov medførte at hele den øvrige samiske befolkningen i kyst- og innland mistet retten til motorisert ferdsel i forbindelse med utmarkshøsting. Så denne loven må også endres slik at også utmark brukere tillates bruk av motorisert kjøretøy.

Forslag 6 - Representant Henrik Olsen NSR, SP, JL

Nytt siste avsnitt

Det viktig for Sametinget å presisere at alle tradisjonelle samiske næringer som viderefører samisk språk og kulturtradisjoner – reindrift, fiske i både sjø og ferskvann, utmarksbruk og jordbruk med flere – er kulturbærende næringer, og har og skal ha urfolks- og folkerettslig vern.

Forslag 7- Representant John Mathis Utsi JSL, NSR, GB

Konsekvensutredninger som gjelder reindriftssamiske saker/forhold skal utarbeides med et grunnlag som er reindriftsfaglig, inkludert tradisjonell reindriftskunnskap og med reindriftssamisk som fagspråk.

Konsekvensutredninger knyttet til reindriftssaker skal utarbeides med grunnlag i reindriftsfaglig kunnskap samt tradisjonell reindriftskunnskap og fagspråk. Dagens arealprosesser bryter med prinsippene om fritt, forhåndsinformert samtykke, ifølge folkeretten. Det norske systemet for konsekvensutredning i reindriftssaker legger ansvaret for å utarbeide kunnskapsgrunnlaget på en privatrettslig motpart, utbyggeren, som ikke nødvendigvis er en nøytral aktør. Dette medfører at konsekvensutredninger lider av metodiske og innholdsmessige mangler når det gjelder å vurdere effektene for rein, landskap og reindriftsutøvere. Utredningsmodellen fokuserer vanligvis bare på lokale effekter av utbyggingstiltaket, og tar ikke hensyn til regionale eller kumulative effekter sammen med andre planlagte eller pågående arealinngrep og forstyrrelser i området. Reindriftens tradisjonelle kunnskap og fagspråk blir ofte neglisjert både under kunnskapsinnhenting og i utrederens konklusjoner. Reindriftsnæringen skal ha avgjørende ord i utforming av utredningsmandat. Endring av utredningsmetoden er nødvendig, der den kumulative effekten i et regionalt perspektiv må inkluderes. Tradisjonell reindriftskunnskap må anvendes som basis i vurderingen av bruk og konsekvenser for reindriften. Det bør etableres et system med rett til second opinion hvis reindriftens perspektiv er manglende ivaretatt. Det samlede arealinngrepstrykket i reindriftsområdene må synliggjøres gjennom et kartleggingsystem som gir en oversikt over alle pågående og planlagte inngrep. Et system bør etableres hos reinbeitedistriktene i Norge, hvor distriktene selv eier kunnskapen og har kontroll over informasjonen.

Saken påbegynt 08.03.24.kl. 09.10.

Votering

Av 39 representanter var 36 til stede. Voteringen ble gjennomført i følgende rekkefølge:

- Forslag 5 ble forkastet med 35 mot 1 stemmer
- Forslag 3 ble forkastet med 28 mot 8 stemmer
- Forslag 4 ble forkastet med 29 mot 7 stemmer
- Forslag 2 ble vedtatt med 20 mot 16 stemmer
- Forslag 1 ble vedtatt med 20 mot 16 stemmer
- Forslag 6 ble vedtatt med 20 mot 16 stemmer
- Forslag 7 ble vedtatt med 20 mot 16 stemmer
- Nærings- og kulturkomiteens tilråding ble vedtatt med 20 mot 16 stemmer

Protokolltilførsler

Det ble ikke fremmet noen protokolltilførsler i saken.

Taleliste og replikkordskifte

	Innlegg	Replikk
1	Mathis Nilsen Eira, saksordfører	
2	Ronny Wilhelmsen	Henrik Olsen
		Beaska Niillas
		Vidar Andersen
	Ronny Wilhelmsen	

3	Arthur Johan Tørfoss	Maren Benedicte Nystad Storslett
	Arthur Johan Tørfoss	
4	Ulf Tore Johansen	Mathis Nilsen Eira
		Eirik Larsen
		John Mathis Utsi
5	Beaska Niillas	
6	Ann-Elise Finbog	
7	Henrik Olsen	
8	Mathias Eilert Olsen	
9	Helén Storelv-Rabone	
10	Aina Madelén N. Aslaksen	Mathis Nilsen Eira
11	John Mathis Utsi	
12	Maren Benedicte Nystad Storslett	
13	Kirsten Inger Anti	John Mathis Utsi
	Kirsten Inger Anti	
14	Mathis Nilsen Eira	
	Beaska Niillas, til forretningsorden	
15	Silje Karine Muotka	
16	Ronny Wilhelmsen	Beaska Niillas
17	Mathis Nilsen Eira, saksordfører	
	Tor Gunnar Nystad, til forretningsorden	

SP - vedtak:

Sametinget mener at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport påpeker og dokumenterer noen av fornorskningens skader på samiske næringer og næringsutøvelse. I rapportens kapittel 26.9. pekes det på ulike tiltak for å reparere skadene etter fornorskningen. Næring har ikke en egen pilar, men flere tiltak omhandler samiske næringer.

Sametinget påminner om at staten har et ansvar for å opprettholde samiske bosettinger i de tradisjonelle bosettingsområder. Et variert og allsidig næringsliv er en av forutsetningene for å opprettholde bosetting.

Kommisjonens forslag til tiltak:

Kommisjonen foreslår å styrke de økonomiske rammene for samiske, kvenske og skogfinske kulturnæringer og -institusjoner.

Sametinget er enig med kommisjonen om at samiske kulturnæringer og -institusjoner trenger styrkede rammer. Sametinget understreker at den samiske institusjonsbyggingen er veldig ung, og at det i enkelte områder ikke finnes samiske institusjoner. Sametinget mener det er opp til kvener/norskfinner og skogfinner å definere sine egne behov.

Kommisjonen oppfordrer til en kartlegging av eiendoms- og bruksrettigheter i områdene utenfor Finnmarkku/Finnmark/Finmarkku i tråd med folkeretten. Denne må omfatte retten til reinbeite utenfor dagens reinbeitedistrikt og nasjonale minoriteters bruksrettigheter etter hevd og alder tids bruk. Kommisjonen sier at det er særlig viktig for den sørsamiske reindriften at disse rettighetene avklares.

Sametinget støtter kommisjonens forslag til tiltak. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssaken om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Kommisjonen viser til NOU 2007: 13 Den nye sameretten og NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet

utenfor Finnmark og oppfordrer til at forslagene i disse utredningene følges opp.

Sametinget støtter opp om dette. Sametinget behandler dette nærmere i plenumssak om Pilar 4 – Forebygging av konflikt.

Sametinget vil videre anmode om at Stortinget, med utgangspunkt i Norges folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk, ber regjeringen utrede den samiske retten til utnyttelse av de marine ressursene i hele det tradisjonelt samiske bosettingsområdet. Sametinget forutsetter at dette arbeidet gjøres i et tett samarbeid med Sametinget. Videre vil Sametinget at befolkningen i hele det samiske området sin rett til de marine ressursene anerkjennes og lovfestes.

Kommisjonen foreslår en samlet gjennomgang av reindriftens arealsituasjon og betydning for samisk kultur. Kommisjonen mener at dagens omfang av ulike arealinngrep i reinbeiteområder nødvendiggjør en samlet vurdering av reindriftens arealsituasjon og kulturbærende rolle, ikke minst ut ifra Norges folkerettslige forpliktelser.

Sametinget er enig med kommisjonen og støtter opp om dette punktet. Sametinget gjør oppmerksom på at mengden arealinngrep i reindriftens naturgrunnlag innebærer blant annet redusert tilgang på beite, kalvingsplasser og sperring av flytteleier. Dette i kombinasjonen med økende klimaendringer som oftere fører til ekstremvær, må undersøkes nærmere. Tap av tilgjengelige arealer for reindriften må sees på i en større sammenheng for å få oversikt over den totale belastningen på reindriften. Både de belastninger som er fysiske, psykiske, økonomiske og som rammer familiene til berørte parter må vurderes. Sametinget ber også om at myndighetene har gode beredskapsplaner for vanskelige perioder på grunn av klimaendringene.

Sametinget mener at man også må se på arealsituasjonen for sjøsamisk fiske, og jordbrukets og utmarkas betydning for samisk kultur.

Kommisjonen oppfordrer reindriftsforvaltningen til å i større grad benytte samisk som arbeids- og forvaltningsspråk.

Sametinget støtter kommisjonen i dette.

Sametingets forslag til tiltak:

Sametinget ber om at det nedsettes et utvalg som skal kartlegge hva slags økonomiske konsekvenser fornorskningsspolitikk og urett har hatt for den samiske befolkningen. Videre er det nødvendig med en særskilt satsning i sjøsamiske områder, for å berge siste rest av sjøsamisk kultur. Spesielt er det behov for å vurdere hvordan fiskerinæringen i samiske områder kan sikres for framtida.

Sametinget ønsker helhetlig gjennomgang av reindriftsloven, og er tilfreds med at Regjeringen har startet dette arbeidet. Å sikre arealgrunnlaget for reindrifta er det mest sentrale grunnlaget for at reindrifta kan fortsette som næring. Arealtapet må derfor begrenses, og framtidig vindkraftutbygging i samiske områder må ta hensyn til reindrifta. Fosen-saken behandles i plenumssak Pilar 4 – Forebygging av konflikt. I 2014 ble innsigelsesretten fra reindriftnæringen tatt bort, ved at områdestyrene ble avvirket. Dette har ført til redusert medbestemmelse fra reindriftnæringens side. Staten må snu dette på nytt og å gi reindriftnæringen tilbake innsigelsesretten i form av et eget innsigelsesinstitutt, slik at siidaer selv kan fremme innsigelser til areal-endringsplanene. Helhetlig samlet kartlegging av alle arealinngrep, der alle inngrep synliggjøres på ett og samme kart.

Sametinget viser til samenes rett til selvbestemmelse og spesielt innenfor reindrift er det sentralt at selvbestemmelsen utvikles og respekteres. Sametinget har i dag liten innflytelse over reindriftpolitikken. Økt selvbestemmelse innebærer at Sametinget gis betydelig større innflytelse over reindriftpolitikken. Sametinget ber derfor om at gjennomgangen av dagens reindriftslov følges opp med en gjennomgang av den offentlige forvaltningen av reindrifta og herunder hvordan samenes rett til selvbestemmelse kan ivaretas.

Konsekvensutredninger som gjelder reindriftssamiske saker/forhold skal utarbeides med et grunnlag som er

reindriftsfaglig, inkludert tradisjonell reindriftskunnskap og med reindriftssamisk som fagspråk.

Konsekvensutredninger knyttet til reindriftssaker skal utarbeides med grunnlag i reindriftsfaglig kunnskap samt tradisjonell reindriftskunnskap og fagspråk. Dagens arealprosesser bryter med prinsippene om fritt, forhåndsinformert samtykke, ifølge folkeretten. Det norske systemet for konsekvensutredning i reindriftssaker legger ansvaret for å utarbeide kunnskapsgrunnlaget på en privatrettslig motpart, utbyggeren, som ikke nødvendigvis er en nøytral aktør. Dette medfører at konsekvensutredninger lider av metodiske og innholdsmessige mangler når det gjelder å vurdere effektene for rein, landskap og reindriftsutøvere. Utredningsmodellen fokuserer vanligvis bare på lokale effekter av utbyggingstiltaket, og tar ikke hensyn til regionale eller kumulative effekter sammen med andre planlagte eller pågående arealinngrep og forstyrrelser i området. Reindriftens tradisjonelle kunnskap og fagspråk blir ofte neglisjert både under kunnskapsinnhenting og i utrederens konklusjoner. Reindriftsnæringen skal ha avgjørende ord i utforming av utredningsmandat. Endring av utredningsmetoden er nødvendig, der den kumulative effekten i et regionalt perspektiv må inkluderes. Tradisjonell reindriftskunnskap må anvendes som basis i vurderingen av bruk og konsekvenser for reindriften. Det bør etableres et system med rett til second opinion hvis reindriftens perspektiv er manglende ivarettatt. Det samlede arealinngrepstrykket i reindriftsområdene må synliggjøres gjennom et kartleggingssystem som gir en oversikt over alle pågående og planlagte inngrep. Et system bør etableres hos reinbeitedistriktene i Norge, hvor distriktene selv eier kunnskapen og har kontroll over informasjonen.

Sametinget ber om helhetlig utredning/granskning av den offentlige forvaltningen av reindrifta om hvordan statens reindriftsforvaltning på ledelsesnivå (de som fatter beslutninger) strukturert og systematisk lager overordnede bestemmelser som fører til diskriminering av reindriftssamer. Det dreier seg om hvordan man på ledernivå, fra enkeltsaker til hver enkelt reieiere til distriktsanliggender, strukturelt og systematisk hindrer og undergraver utvikling av reindriften og den enkelte reieieres arbeidsliv og fremtid.

Sametinget forutsetter at statens rovdyrpolitikk og tilhørende rovviltforvaltning utformes slik at rovdyr påfører minst mulig tap for de samiske beitenæringene. I det ligger også en forutsetning om at folkerettslige bestemmelser om urfolk må innarbeides i rovviltpolitikken og -forvaltningen. Erfaringsbasert tradisjonell kunnskap om beitenæringene og rovvilt må samles inn og systematiseres slik at den kan være med å danne grunnlaget for fremtidig rovviltforvaltning. Sametinget vil videre be om at bestandsmålene må tas opp til ny vurdering og det må fastsettes nye bestandsmål som er lavere enn dagens mål.

Det må gjøres en helhetlig gjennomgang og granskning av den offentlige forvaltningen av rovdyr.

Granskning av den overordnede strategien og gjennomføringen av statens forvaltning av rovvilt, spesielt med utgangspunkt i den diskrimineringen som gjøres i dag. Dette inkluderer vurderinger av politiske beslutninger, administrativ praksis og samarbeid med berørte parter.

En analyse av gjeldende konvensjoner, lover, forskrifter og bestemmelser knyttet til rovviltforvaltning, med fokus på overholdelse av samiske rettigheter og interesser.

En gjennomgang av fastsatte bestandsmål for rovdyr, deres vitenskapelige grunnlag og konsekvensene av å nå eller ikke nå disse målene for både rovdyr og beitenæring.

Evaluering av erstatningsordninger for tap av husdyr og tamrein som følge av rovviltskader særskilt i forhold til hvorfor det foreligger en slik diskriminerende saksbehandling i forhold til beitenæring og i forhold til reinbeiteområder i mellom, i dette ligger tilstrekkeligheten av kompensasjonen og effektiviteten av ordningene.

Vi ber derfor om at også rovvilt erstatnings-forvaltningen drøftes/granskes

Påvirkning på Samiske Beitenæring: En grundig analyse av hvordan statlig rovviltforvaltning påvirker økonomi, kultur, tradisjonell kunnskap og samfunnsstruktur i samiske beitenæring.

Vi ber om at denne granskningen blir gjennomført med nødvendig objektivitet og med utgangspunkt i reindriftssamisk tradisjonell kunnskap og relevant forskning. Med det menes at reindriftsnæringen og den

samiske jordbruksnæringen skal være delaktig i prosesser.

I naturmangfoldlovens nødvergeparagraf framgår det at en dyreeier kan avlive fredet rovvilt når det må anses påkrevd på grunn av et pågående eller umiddelbart forestående angrep på dyra sine. Det må være omvendt bevisbyrde fra myndighetene sin side.

Sametinget viser til FNs erklæring om urfolks rettigheter som slår fast at urfolk har rett til de landområder, territorier og ressurser, noe som også er sentralt for urfolks matsikkerhet og ivaretagelse av bærekraftige mattradisjoner. Sametinget vurderer samiske matsystemer som en viktig fremtidig strategi for økt selvberging, økt matvaresikkerhet og økt sysselsetting i samiske områder. Sametinget anmoder derfor om at forståelsen for og betydningen av urfolks matsystemer innarbeides i statens framtidige matpolitikk. En sentral strategi i dette arbeidet bør være å fremme tradisjonsmat og matkultur fra det samiske kjøkken i skole og utdanning.

Sametinget har i denne saken vist til det samiske jordbrukets betydning og dens nedbygging under fornorskningen. Ved nedleggelsen av samisk jordbruk har blant annet språk, kulturell tilhørighet og selvberging vært fratrukket. Samer hvor det samiske jordbruket har sittet igjen som siste gjenværende samiske kulturbærer har mistet all mulighet til å kunne kjenne seg selv som same. For å ta vare på det samiske jordbruket og tradisjonene knyttet til jordbruket er det behov for blant annet en avkriminalisering av hjemmeslakt og tradisjonell øremerking. Slik lovverket er nå kan man ikke drive hjemmeslakt og servere kjøttet til noen andre utenom sin husholdning lovlig, ei heller kan man sende øremerkede dyr til slakteri lovlig. Statens press på å legge om til en monokultur med de reguleringene som fulgte har ført til at samers nedarvede kunnskap om jordbruket har vært gjort uanvendelig og drevet samer ut av sitt virke. Dette har videre ført til tap av samisk språk, kultur, mattradisjoner og matsystemer.

Sametinget mener at lovendringer må til for å ivareta de samiske kulturelle særtrekkene ved jordbruket og for å gi samiske jordbrukere sin mattrygghet, deriblant lovlig hjemmeslakt og tradisjonell merking. Det samiske jordbruket har vært drevet som småbruk i kombinasjon med jakt og fiske for å kunne maksimere matutbyttet i sitt boområde. Sametinget mener disse særpregene må ivaretas og ber om endringer i tilskuddsordningene i jordbruket for å gjøre småbrukene til en levedyktig næring.

Sametinget viser til at inntekter og ressurser gjennom historien har blitt flyttet ut av de samiske områdene og medført at ressursgrunnlaget og tilgjengelig kapital i de samiske områdene er mye lavere enn det burde vært. Det samiske samfunnet må tilføres mer kapital til utviklingsoppgaver. Dette kan blant annet gjøres ved å etablere et samisk investeringsfond. Sametinget forutsetter at denne kapitalen forvaltes av det samiske samfunnet selv.

Sametinget forutsetter at nasjonale og store virkemiddelaktører som Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet ansvarliggjøres og utvikler virkemidler og strategier som er bedre tilpasset næringslivet i samiske områder.

Sametinget viser til at fornorskingsprosessen har ført til at mange samer har mistet sin identitet, sitt språk og sine tradisjoner som igjen har gitt et tynnere grunnlag for entreprenørskap, nyetableringer og næringsutvikling. Dette gjelder spesielt for kreative næringer og samisk reiseliv som fordrer kulturell trygghet blant aktørene. Sametinget anmoder om at det iverksettes et eget entreprenørskapsprogram i samarbeid med næringshagene for et bredere nærings- og sysselsettingsgrunnlag.

Sametinget viser til at mange samiske næringer er grenseoverskridende, herunder spesielt samisk mat, kreative næringer, samisk reiseliv, samisk design og duodji. Sametinget anmoder om at dette tas opp i nordiske organ der det tilhører og felles strategier for utvikling av disse næringene på et allsamisk nivå prioriteres. Ivaretagelse og utvikling av duodji er viktig i et allsamisk perspektiv og slike strategier bør derfor arbeides mer med. Sametinget vil vise det arbeidet som gjøres med Sámi Made- og Sámi Duodji-merkene. Sametinget vurderer det som en god start på et større og bredere arbeid med varemerkesatsing av samiske produkter for nasjonalt og internasjonalt arbeid, herunder både samisk design, samisk reiseliv og samisk mat.

Sametinget vil understreke betydningen av samiske kulturinstitusjoner i utviklingen av samiske næringer som kreative næringer, samisk reiseliv, duodji og design. Det er behov for en målrettet styrking av institusjonene for å sikre nettverk for kreative næringer, der mangfold og levedyktige næringer i samisk tradisjonelle områder er målsetningen.

Laksen er det viktigste kulturelle fundamentet for elve- og fjordsamisk kultur i Tanadalen. Sametinget vil påpeke behovet for å innføre en grenseoverskridende, reell lokalbasert og helhetlig forvaltning av bestandene i Tanavassdraget. Herunder styrke de institusjonene som bidrar til overføring av tradisjonell samisk kunnskap tilknyttet laksefiske, forvaltning av laks og andre stedeegne arter i Tanavassdraget. Sametinget vil vise til den levende kulturen som fortsatt er langs Tanavassdraget hvor lokalbefolkningen har forvaltet vassdraget på en god måte og rette rammebetingelser og reell selvbestemmelse fortsatt kan gjøre det i generasjoner framover. Den elvesamiske kulturen og språket er under sterkt press og kan per i dag ikke praktiseres. SP art. 27 slår fast at statene ikke kan nekte et folk sin kultur, så det er nærliggende å konstatere at det pågår enda et menneskerettighetsbrudd i Tanavassdraget. Den historiske forvaltningen av og rettighetene til fisket i Tanavassdraget må anerkjennes. Det må granskes hvordan norske myndigheter har kunnet forvalte vassdraget slik at det har resultert i dagens alvorlige bestandsnedgang. Samenes egen urfolkskunnskap, utviklet over tusenvis av år, må ligge til grunn i alle avgjørelser om fisket.

Sametinget viser til at kommisjonsrapporten slår fast at Meahcásteapmi, den samiske høstingen og forvaltningen av naturressursene, er grunnlaget for livet i de samiske områdene og en sentral samisk kulturbærer. Rapporten viser også til hvordan statlig politikk og kolonialisering har påvirket samisk meahcásteapmi svært negativt. Det er behov for en grundig gjennomgang av den praksisen som har pågått over lang tid, hvor samisk meahcásteapmi ikke er tatt hensyn til ved reguleringer og utforming av lovverk. Det må iverksettes tiltak som del av myndighetenes oppfølging av kommisjonens rapport for å bevare og utvikle meahcásteapmi og samiske utmarksnæringer. Regulering av ressurs- og områdebruken må tilpasses meahcásteapmi og samisk høsting. Samiske utmarksbrukere må få reell anerkjennelse av rettigheter til utmarksressurser, samt adgang til å nyttiggjøre seg av ressursene. Tradisjonell kunnskap om meahcásteapmi må kartlegges og systematiseres. Dagens lovverk er ikke tilpasset den samiske utmarksbruken og må revideres. Sametinget viser blant annet til at arbeidet med endringer av motorferdselsloven, revidering av viltloven, implementering av Naturavtalen og arbeidet med urfolks matssystemer som viktig for arbeidet for å sikre Meahcásteapmi.

Det viktig for Sametinget å presisere at alle tradisjonelle samiske næringer som viderefører samisk språk og kulturtradisjoner – reindrift, fiske i både sjø og ferskvann, utmarksbruk og jordbruk med flere – er kulturbærende næringer, og har og skal ha urfolks- og folkerettslig vern.

Sametinget støtter forøvrig sametingsrådets forslag til innstilling.

Saken ble avsluttet 08.03.24.kl. 10.33.